

Heerlen, Willemstraat Houthandel Franck

bouwhistorische verkenning

bureau voor bouwhistorisch onderzoek [REDACTED]
Acaciastraat 12 bis A, 3551 BG Utrecht
[REDACTED]

Heerlen, Willemstraat Houthandel Franck

bouwhistorische verkenning

Opdrachtgever: gemeente Heerlen
Uitvoering: bureau voor bouwhistorisch onderzoek
Onderzoeker(s):
onderzoeksperiode: maart 2023

1. Inhoud

1	1. Inhoud
3	2. Voorwoord
5	3. Locatie Willemstraat
9	4. Houthandel Franck in Heerlen
9	4.1. Locatie Kerkhof
13	4.2. Locatie Willemstraat
33	5. Beschrijving
33	5.1. Loods 1 (1914)
37	5.2. Loods 2 (1915)
44	5.3. Overkapping tussen loods 2 en 3 (1922)
46	5.4. Loods 3 (1916)
50	5.5. Paardenstal met hooizolder (1917-'18) en garage (1929)
52	5.6. Loods 4 (circa 1923)
56	5.7. Loods 5 (1924)
58	5.8. Stalen loods 6 (1930)
63	6. Waardestelling
63	6.1. Samenvatting
64	6.2. Houthandel - Tussenhandel
69	6.3. Waardestelling
73	7. Gebruikte literatuur en bronnen
75	8. Bijlage: Houtloodsen in Zaanstreek

2. Voorwoord

Deze bouwhistorische verkenning en waardestelling van het terrein en de loodsen van de voormalige houthandel aan de Willemstraat te Heerlen is verricht door het *bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve* in opdracht van de *Gemeente Heerlen*. Aanleiding zijn de plannen tot herontwikkeling van het terrein, waarvoor een aanpassing van het bestemmingsplan noodzakelijk is. En in dat geval is ook een cultuur- of bouwhistorisch onderzoek noodzakelijk.

Het complex van de houthandel Franck is op 6 maart 2023 bezocht door R. Stenvert en J. van der Hoeve, begeleid namens de eigenaars door de heer ir. J. Franck. Tijdens dit bezoek zijn alle foto's voor dit rapport gemaakt door de auteur, tenzij anders vermeld.

De woningen Willemstraat 64 en 66 zijn geen onderdeel van het onderzoek. Verder konden alle gebouwen op het terrein bezocht worden, behoudens de zolder van loods 3. De aanzetten van de spanten van die loods waren wel zichtbaar, zodat er wel een beeld van de kapconstructie kon worden verkregen.

Daarnaast heeft archiefonderzoek plaatsgevonden, voornamelijk in het Kadaster en het Historisch Centrum Limburg te Heerlen (HCL). Verdere verwijzingen zijn verantwoord in hoofdstuk 7. Informatie over de houthandel is voornamelijk ontleend aan de mondelinge toelichting van de heer J. Franck en het artikel van L. Franck het in 'Hart van Heerlen' (2010).

Alle werkzaamheden voor onderzoek en rapportage zijn uitgevoerd volgens de 'Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek 2009'.

Het rapport is in concept voorgelegd op 3 april 2023.

Rest nog een woord van dank aan allen die hebben bijgedragen aan het mogelijk maken van het onderzoek en de rapportage. Specifiek genoemd moet worden de heer W. Felder van de gemeente Heerlen voor zijn vooronderzoek, introductie op het veldwerk en het nazien van het conceptrapport.

Utrecht, 22 april 2023

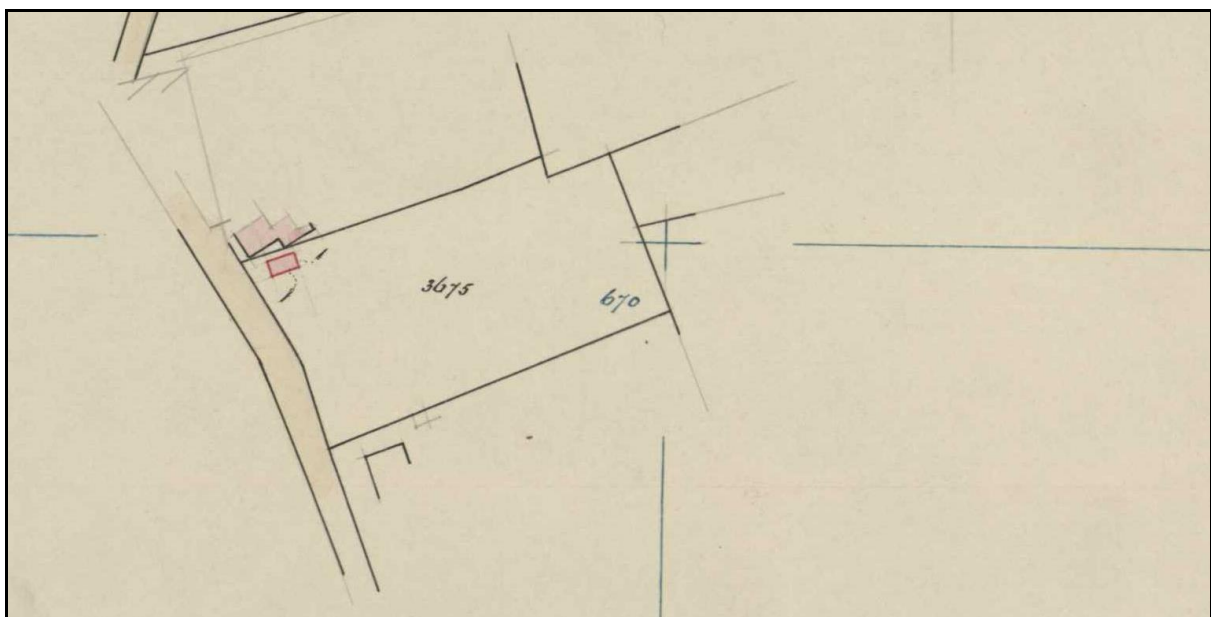

3. Locatie Willemstraat

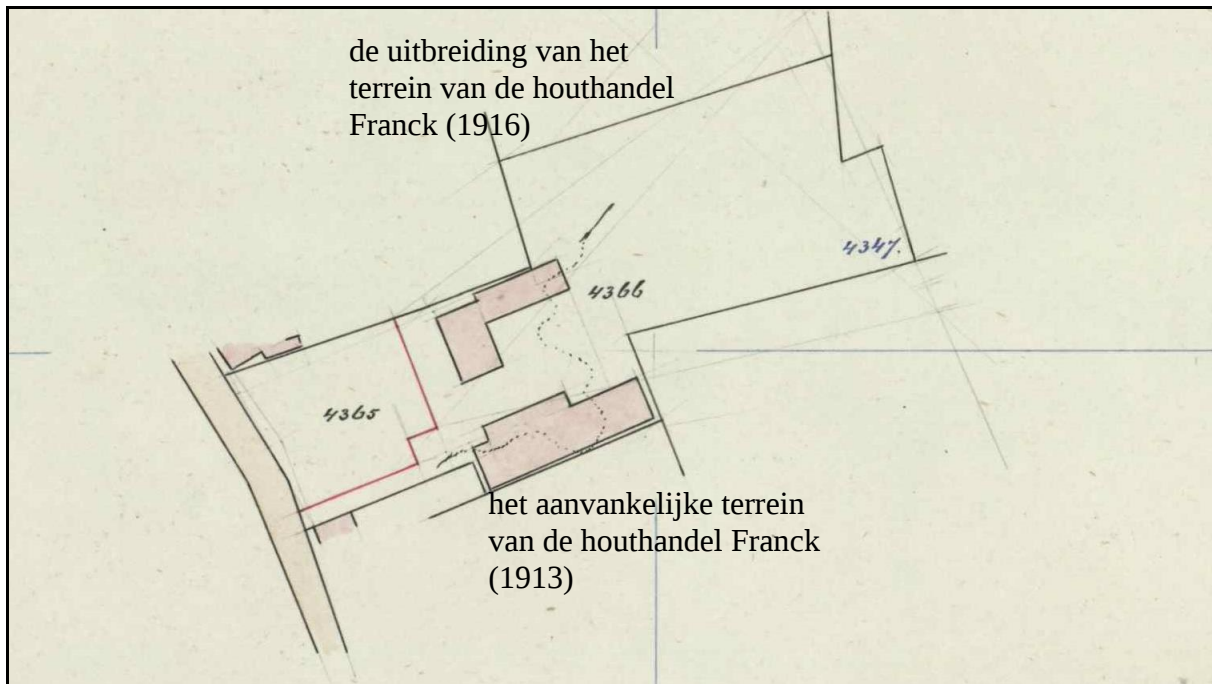
De houthandel Franck bevond zich ongeveer een eeuw aan de Willemstraat, gelegen ten noorden van de binnenstad van Heerlen. De Willemstraat is het zuidelijke deel van de weg naar Sittard. Hier lag ook het straatdorp Schandelen temidden van landbouwgronden. De aanzet tot verstedelijking van dit gebied waren de concessie van de Oranje Nassaumijn (vanaf 1893) en de aanleg van de spoorlijn en het station Heerlen (1896). Toen H.J. Franck hier een terrein voor zijn houthandel aankocht in 1913, had het gebied nog een overwegend landelijk karakter.

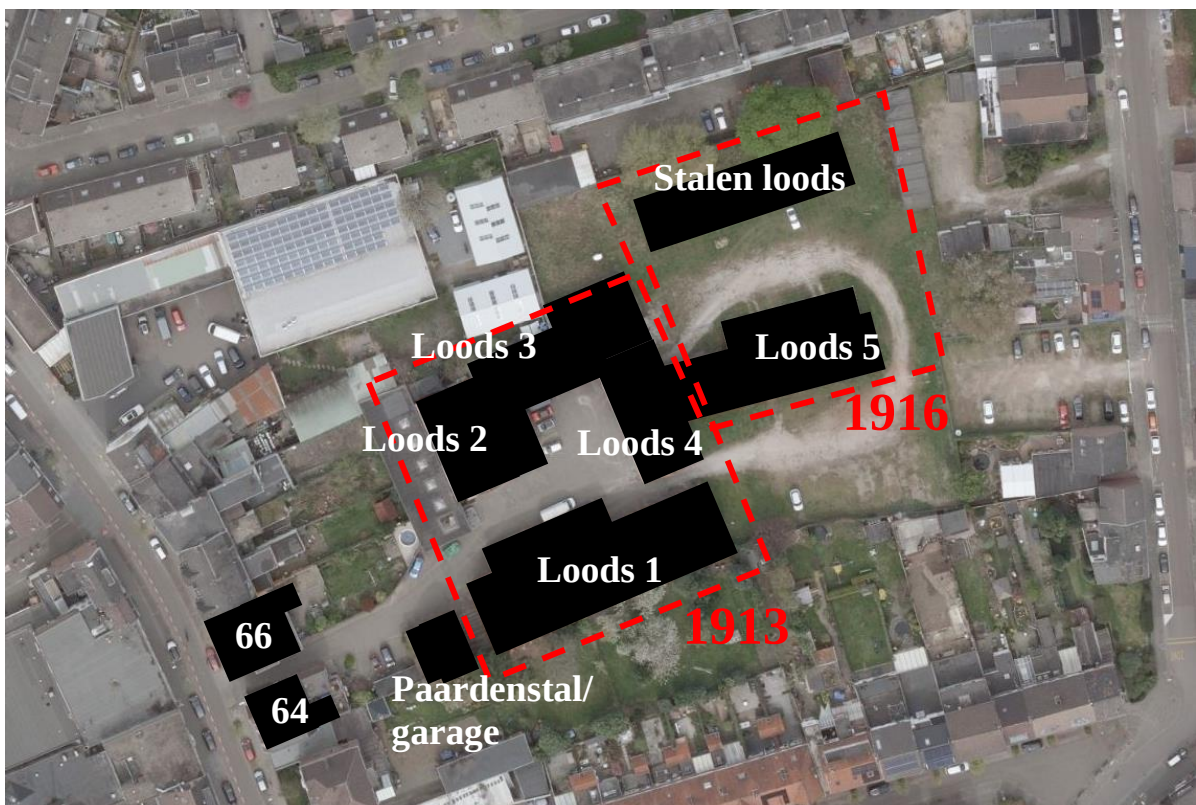
Detail van kaart 74 Ost Valkenburg/ 75 Heerlen, opgesteld door Jean Joseph Tranchot in de periode 1803-1820 (Vrije Universiteit Amsterdam, beeldbank, nr. TrK74_Ost_Valkenburg_-75_Heerlen). Het sterretje markeert de (latere) locatie van de houthandel Franck aan de Willemstraat.

Kadastrale registratie van het terrein van de latere houthandel Franck aan de Willemstraat, 1911 (Kadaster, HK_HLN01_D_405).

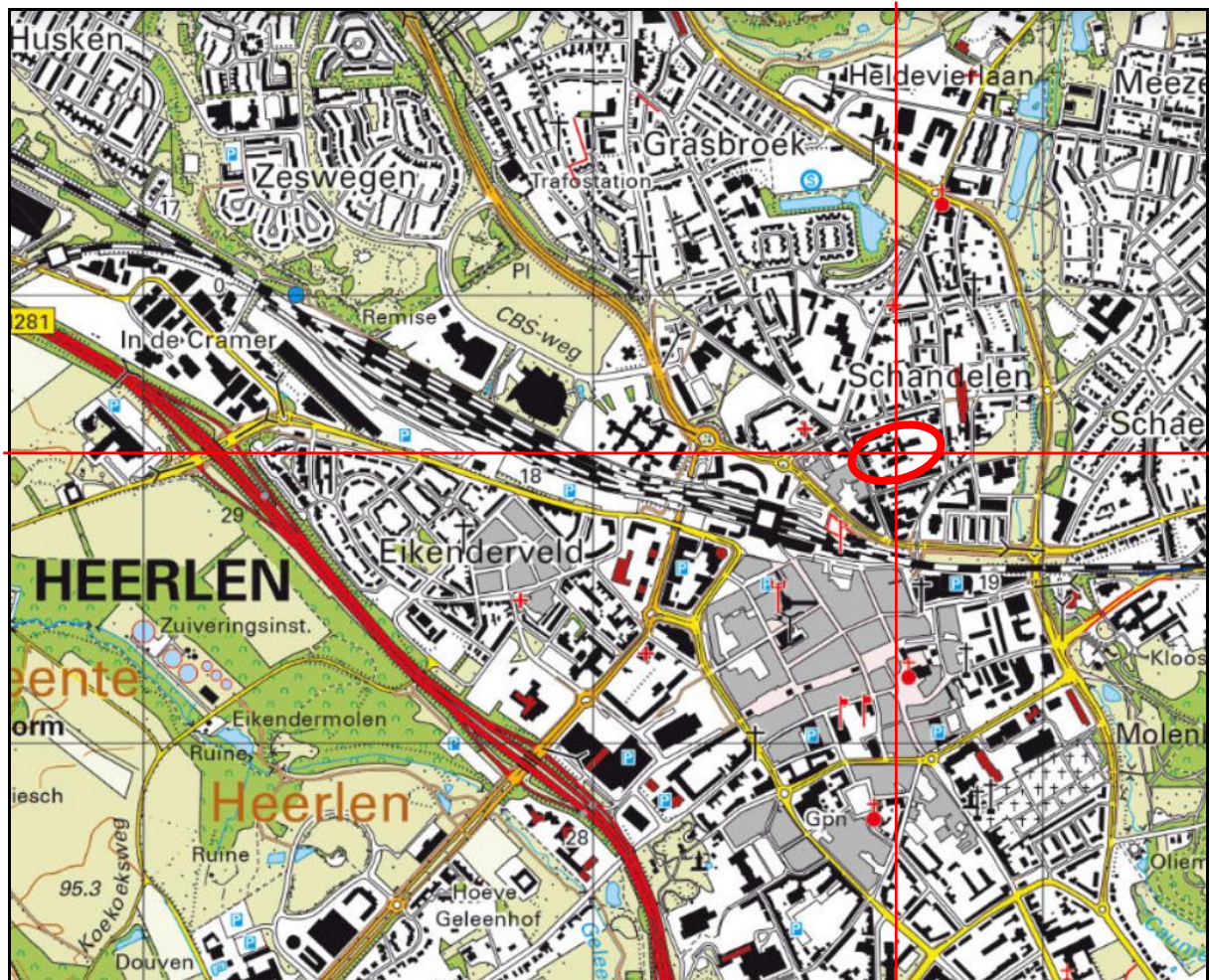
Kadastrale registratie van wijzigingen van het terrein van de houthandel Franck in 1916 (Kadaster, HK_HLN01_D_547). Aan de Willemstraat is een terrein – met het nieuwe kadasternummer 4365 – afgescheiden voor woningbouw. Aan de achterzijde is een (binnen)terrein aan de houthandel toegevoegd – met het vervallen kadasternummer 4347.

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend zijn de woningen aan de Willemstraat (nummers 64 en 66), de paardenstal/garage en de loodsen van de houthandel. Verder zijn de huidige contouren van het binnenterrein (1913) en achterterrein (1916) aangegeven. Vergelijking met de kadastrale registratie uit 1913 en 1916 leert dat de begrenzingen van beide terreinen na aankoop in 1913 en 1916 nog gewijzigd zijn.

Door voortgaande bebouwing langs de omringende straten raakte het terrein van de houthandel ingesloten in een bouwblok, voornamelijk bestaande uit woningen. Franck heeft daar zelf aan bijgedragen door een deel van zijn terrein – het gedeelte aan de Willemstraat – te verkopen voor woningbouw (1915 of 1916). Gelijktijdig verwierf hij een tweede terrein binnen het bouwblok, pal ten oosten van het eerst verworven terrein.

Aan de Willemstraat heeft de familie Franck twee woningen laten bouwen, elk op een eigen perceel: Willemstraat 64 (1914) en Willemstraat 66 (1927). Deze zijn geen onderdeel van dit onderzoek.

Heerlen in 2021 (www.topotijdreis.nl). In rood aangeduid de locatie van de voormalige houthandel Franck aan de Willemstraat.

4. Houthandel Franck in Heerlen

4.1. Locatie Kerkhof

De familie Franck is meer dan een eeuw werkzaam geweest in de houthandel, de langste tijd in Heerlen. De start van de houthandel lag in Schaesberg, waar Werner Joseph Franck deze professie opnam na eerdere werkzaamheden als schoenmaker, winkelier en koopman. Zijn beide zoons waren ook werkzaam in de houthandel, Johan Joseph Franck en Hubert Joseph Franck (1843-1923). De laatstgenoemde vestigde zich in 1872 in Heerlen, aanvankelijk aan de Klompstraat. Hier had hij een café. Op dezelfde locatie hield hij zich bezig met de hout-handel.

Drie jaar later kon hij een fors huis met terrein aankopen aan het Kerkhof te Heerlen, pal ten zuiden van de Pancratiuskerk. Midden door het terrein liep de oude vestingmuur van het landsfort Heerlen. Het huis aan het Kerkhof diende als woning, café en kantoor. Ook de bin-nenplaats en de tuin buiten de vestingmuur waren in gebruik bij de houthandel.

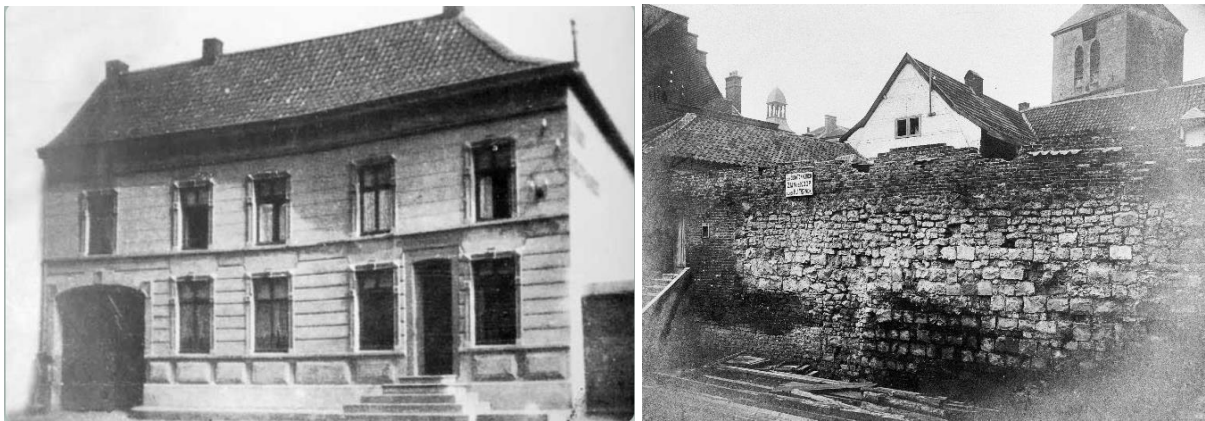
De kern van Heerlen op de kadastrale minuut uit circa 1830 (RCE beeldbank, nr. MIN11037D02). Omcirkeld is de latere locatie van de houthandel Franck (1875), gelegen aan het Kerkhof en deels binnen en deels buiten de ommuring van het landsfort.

Tussen 1872 en 1875 was de houthandel aan de Klompstraat gevestigd.

Links: uitsnede uit de kadastrale minuut uit circa 1830 (RCE beeldbank, nr. MIN11037D02). Omcirkeld is de latere locatie van de houthandel Franck, nrs. D335 en D336. Buiten de oude vestingmuur van het landsfort ligt een tuin (D338) met een theekoepel (D337-alleen de 7 is aangegeven).

Rechts: kadastrale registratie van de toevoeging van een dwarsvleugel aan het latere huis Franck in 1859 (kadaster, nr. HK_HLN01_D_49).

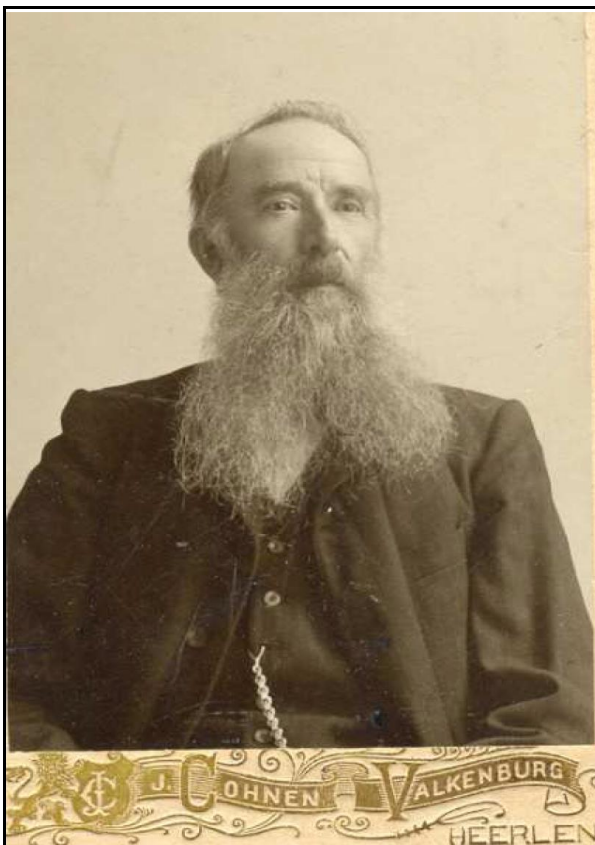
Links: de voorgevel van huis Franck aan het Kerkhof omstreeks 1900, samengesteld uit een diephuis (rechts) en een dwarsvleugel uit 1858 (links) (ontleend aan: <https://warsage.nl/emmaplein/>).

Rechts: de oude vestingmuur van het landsfort Heerlen achter het huis van de houthandel Franck, vermoedelijk direct na de sloop van de loods in 1915 of 1916 (RCE beeldbank, nr. 033548). Op de voorgrond ligt los hout.

Naar verluid kocht de houthandel Franck vooral lokaal hout om te verzagen en verhandelen. Bij de groei van de houthandel werd het logischer om gezaagd hout aan te kopen bij grotere houtimporteurs. Behalve hout, werden ook andere bouwmaterialen verkocht. Advertenties vermelden kalk, gips, cement en tegels. In vermoedelijk 1902 is op het achterterrein een houten loods gebouwd, pal tegen de middeleeuwse muur. Deze loods wordt bij het kadaster geregistreerd in 1903. Normalerweise heeft de bouw dan plaatsgevonden in het voorgaande (belasting)jaar. Er zijn enkele afbeeldingen van de kopgevel van de loods, steeds op de achtergrond van de foto's en ansichten van het Emmaplein met het nieuwe postkantoor. Er lijkt sprake van een (half)open onderbouw, een tussenverdieping en een zadeldak. Kennelijk bestond de loods uit twee bouwlagen en een kap. De geveltop heeft verticaal beschot, de verdieping van de onderbouw horizontaal beschot. Op de jongere foto's is op de verdieping een reclamebeschildering herkenbaar: 'H.J. Franck, hout- en bouwmaterialen'.

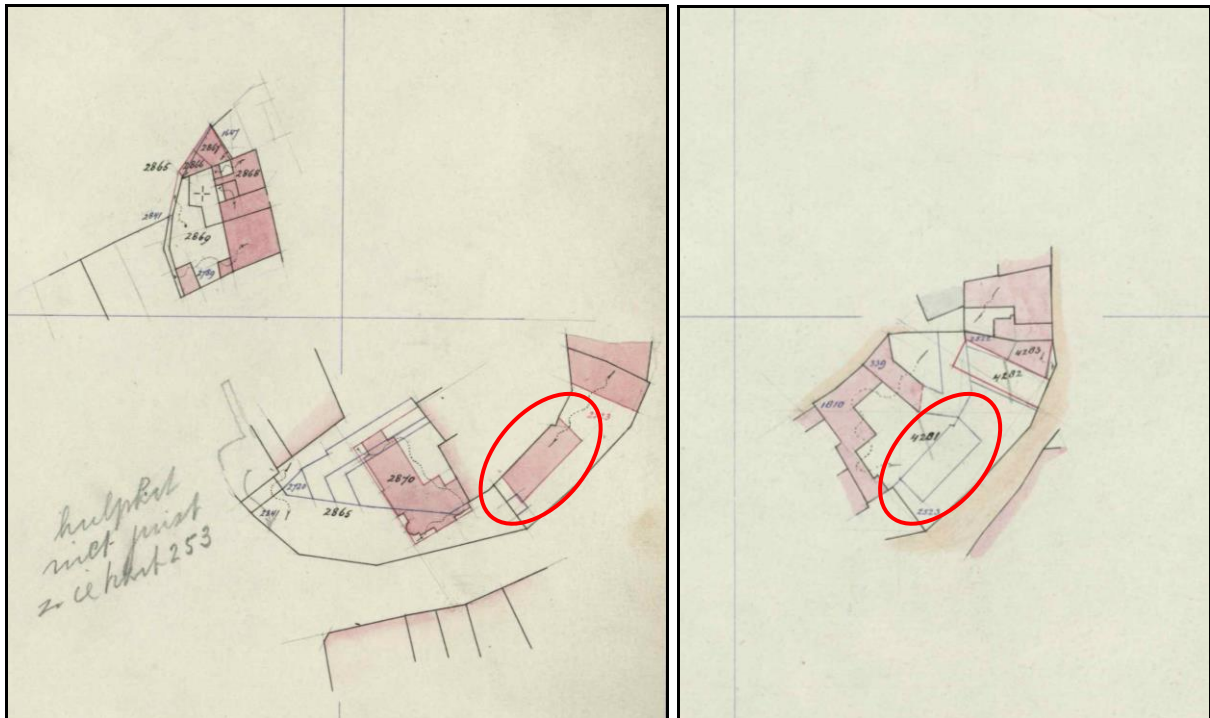

Het Emmaplein in Heerlen met links de Pancratiuskerk en rechts op de hoek het nieuwe Postkantoor (<https://www.house-of-cards.nl/>). Pal achter het postkantoor is de hoek van de houtloods van de hout-handel Franck herkenbaar.

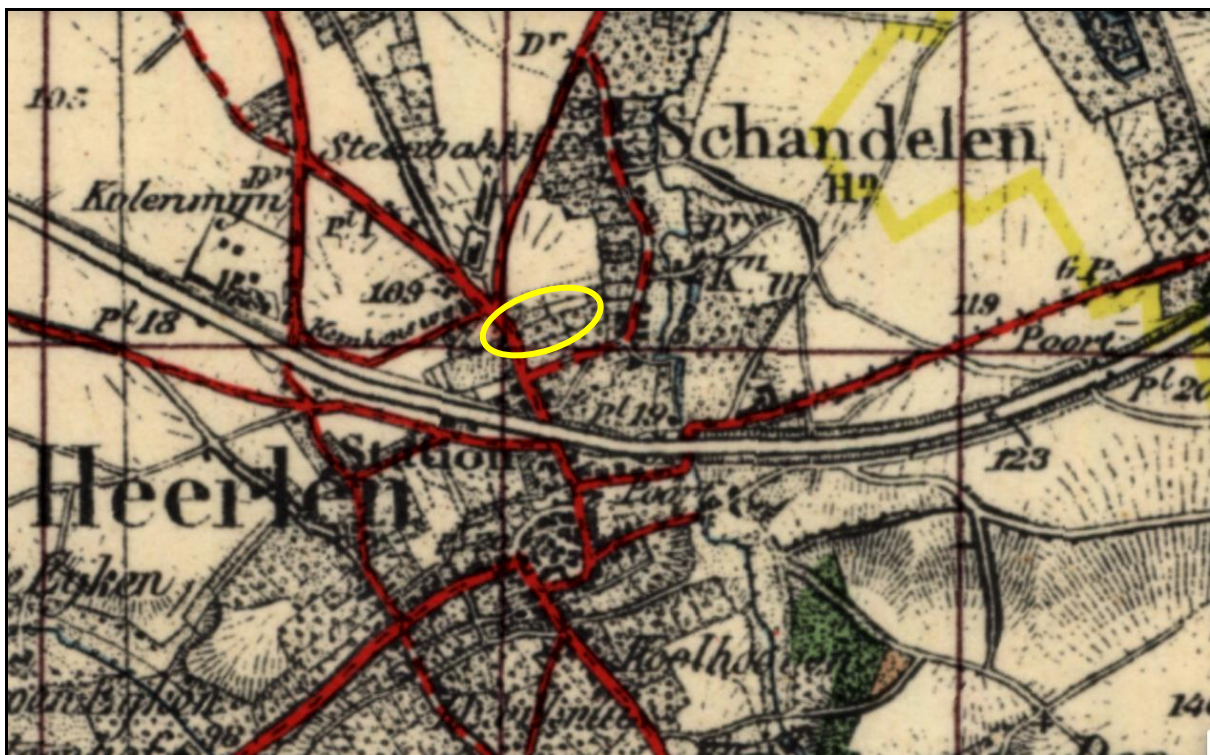
Links: foto van H.J. Franck, de stichter van de Heerlense tak van de Hout- en Bouwmaterialenhandel in of kort na 1873 (Franck 2010, pag. 3).

Rechts: de loods op het terrein van H.J. Franck omstreeks 1915, vlak achter zijn huis aan het Kerkhof (HCL, 328-P01, ansicht nr. 58). Deze loods stond pal tegen de middeleeuwse ommuring van Heerlen. Op de kopgevel is een reclame herkenbaar: 'H.J. Franck, Hout- en Bouwmaterialen'. De verdere tekst is niet leesbaar.

Links: de kadastrale registratie van een loods op het achterterrein van de houthandel Franck in 1903 (kadaster HK_HLN01_D_270). Omcirkeld de loods.

Rechts: de kadastrale registratie van de sloop van de loods op het achterterrein van de houthandel Franck in 1917 (kadaster HK_HLN01_D_521). De sloop heeft vermoedelijk plaatsgevonden in 1915 of 1916. Omcirkeld is de contour van de gesloopte loods.

Uitsnede uit de topografische kaart van 1907 (www.topotijdreis.nl). Omcirkeld de nieuwe plaats van de houthandel Franck aan de Willemstraat.

Op de kaart staat de spoorlijn met station aangegeven (1896). Linksboven staan de eerste aanzetten van de Oranje Nassauwijn I aangegeven ('Kolenmijn').

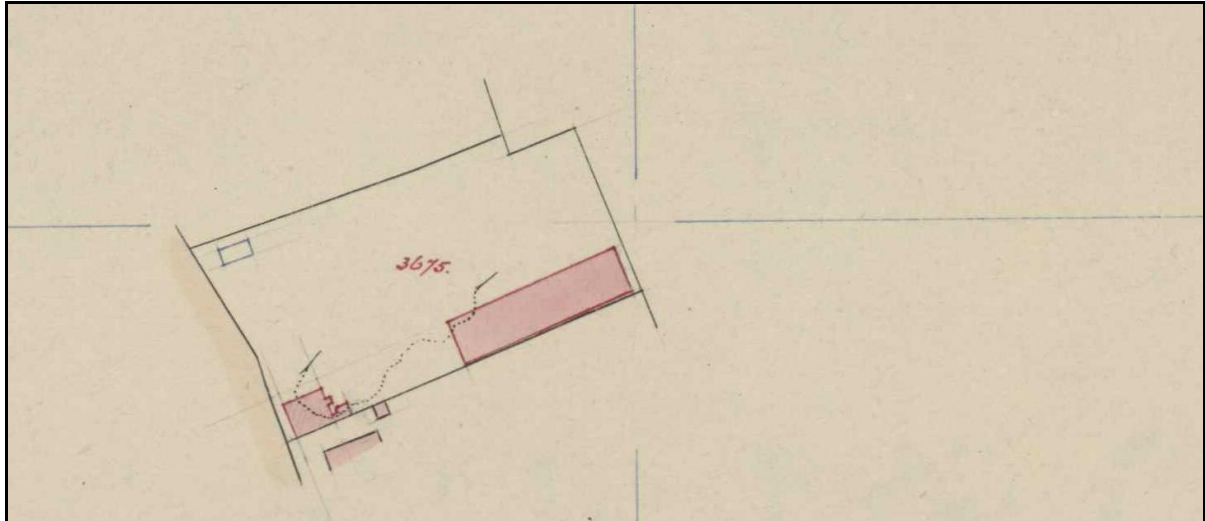
Uitsnede uit de topografische kaart van 1925 (www.topotijdreis.nl). Omcirkeld de nieuwe plaats van de houthandel Franck aan de Willemstraat.

Links: Willemstraat 64, de woning en het kantoor van H.J. Franck uit 1914 (foto: Ronald Stenvert).
Rechts: de eerste houtloods op het terrein aan de Willemstraat (1914).

4.2. Locatie Willemstraat

In 1913 kocht Franck een onbebouwd terrein aan de Willemstraat om een nieuw bedrijf te vestigen met meer uitbreidingsmogelijkheden, dat bovendien makkelijker toegankelijk was vanaf het treinstation (aangelegd 1896). Het hout werd in die periode niet of nauwelijks meer uit de regio betrokken, maar vooral bij de groothandel in Amsterdam en Zaandam. In die plaatsen werden grote hoeveelheden Scandinavisch hout verwerkt en gedistribueerd. Het hout werd per spoor aangeleverd op het station Heerlen, daar overgeladen op wagens en naar het terrein van de houthandel Franck vervoerd.

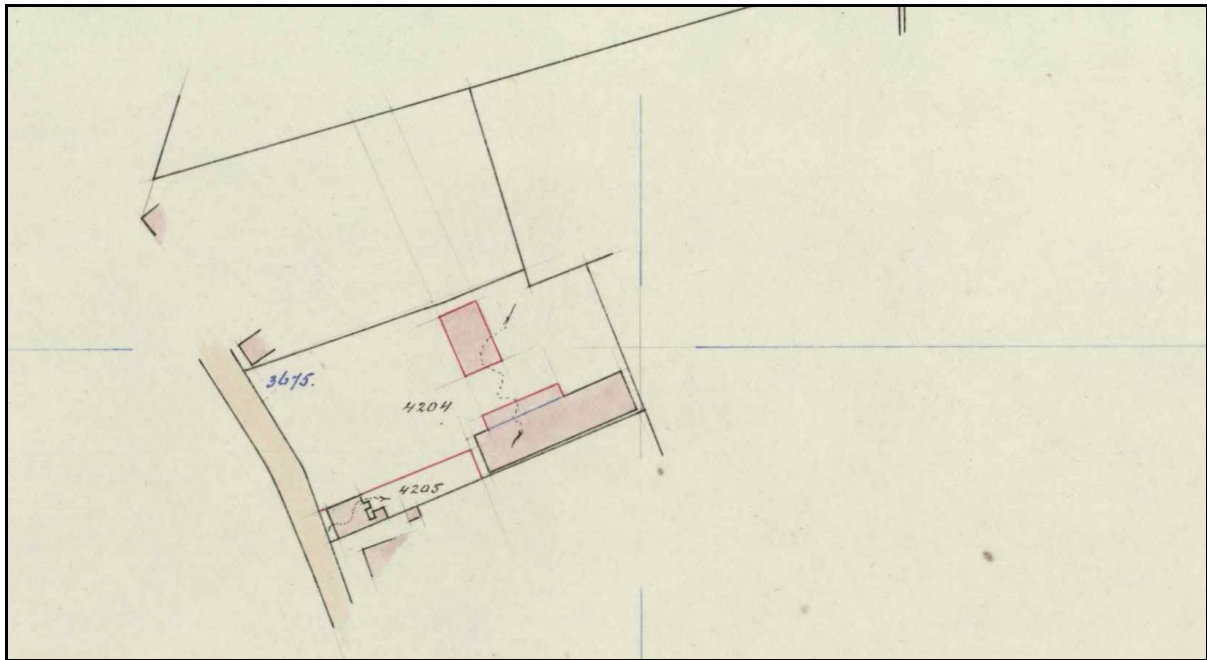

Kadastrale registratie van de bouw van het huis Willemstraat 64 en loods 1 in 1914/ dienstjaar 1916 (Kadaster, HK_HLN01_D_508).

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de bebouwing uit de bouwphase in 1914, de woning Willemstraat 64 en loods 1.

De eerste gebouwen aan de Willemstraat dateren uit 1914, namelijk het woonhuis Willemstraat 64 met kantoor en daarachter een langgerekte halfopen houtloods (loods 1), die nog steeds in nagenoeg ongewijzigde vorm bestaat. Het verhaal gaat dat deze loods herplaatst is vanaf het terrein aan het Kerkhof, maar dat lijkt gelet op de maatvoering en de aard van de constructie niet aannemelijk. Bovendien is de nieuwe loods meer langgerekt dan de oude. Het is ook niet logisch om bij uitbreiding en verplaatsing van een bedrijf te beginnen met de sloop van de bestaande loods. Meer logisch is het om eerst een nieuwe, grotere loods te bouwen, daarna de materialen over te brengen en dan pas de oude loods te slopen en te verplaatsen.

Kadastrale registratie van loods 2 in 1915/ dienstjaar 1916 (Kadaster, HK_HLN01_D_516). Loods 1 kreeg een luifel of aanbouw. Het perceel van de woning Willemstraat 64 werd afgescheiden van het terrein van de houthandel.

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de bebouwing uit de bouwphase in 1915, een luifel aan loods 1 en loods 2.

In 1915 is een tweede vrijstaande loods gebouwd, haaks op de voorgaande. Deze loods zou afkomstig kunnen zijn van de eerdere locatie aan het Kerkhof. Hij komt overeen in vorm en opbouw. Opvallend is wel een verschil in maatvoering, hetgeen doet vermoeden dat de loods is ingekort bij herplaatsing. Alle onderdelen van de constructie zijn voorzien van geschilderde

telmerken per spant en paringsmerken op alle afzonderlijke onderdelen per spant. Bij enkele spanten lijken de paringsmerken niet op elkaar aan te sluiten. Dat zou een aanwijzing kunnen zijn voor demontage en (verkeerde/ aangepaste) montage. Zeker is dat de heer Franck het terrein aan het Kerkhof in 1916 verkocht aan de heer Quanjel.¹ Het kadaster registreerde in 1916/1917 de sloop van de loods op die locatie. Dat moet dus in 1915 of 1916 zijn gebeurd.

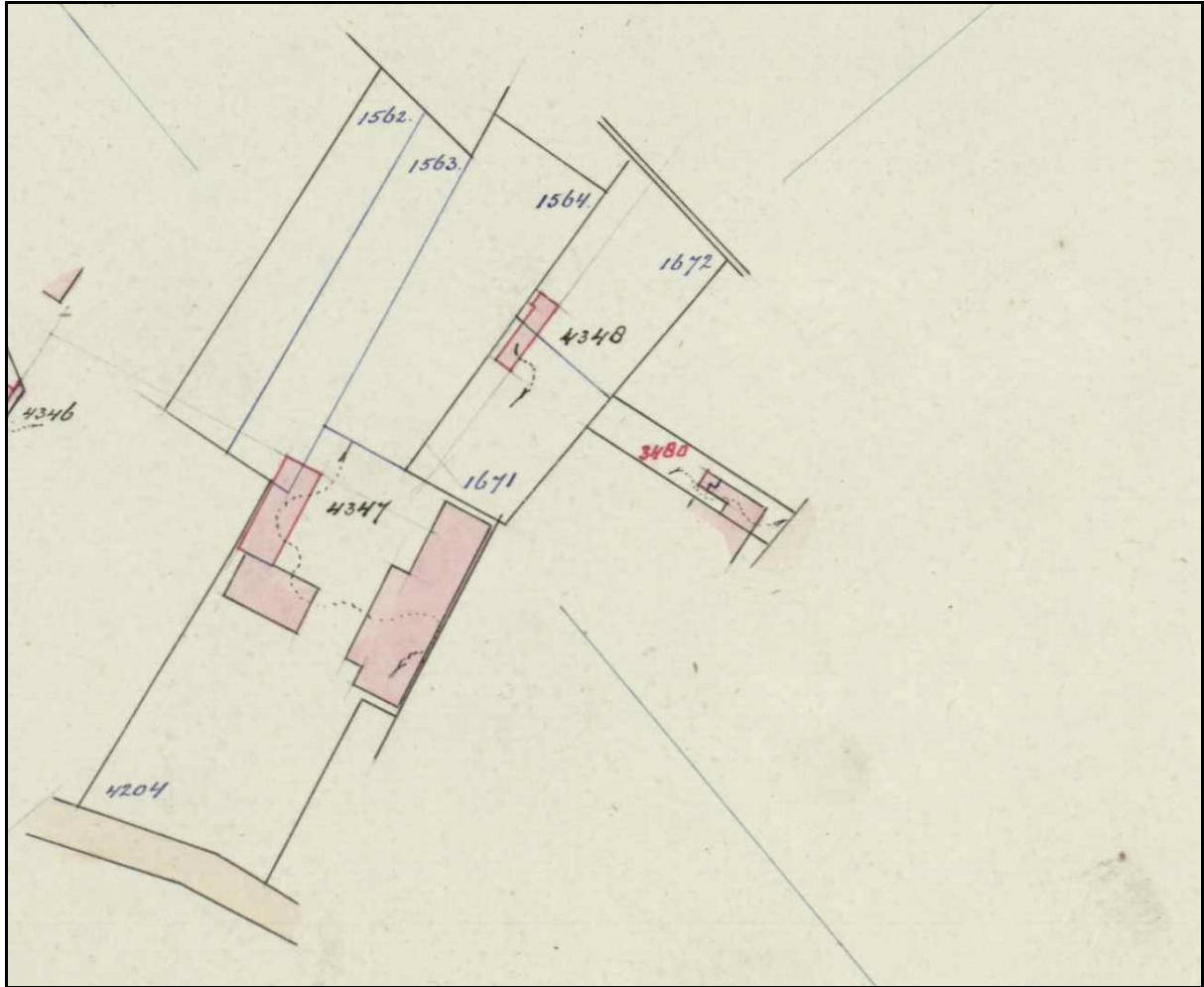
In 1915 kwam ook een luifel aan de eerste loods tot stand, vermoedelijk voor het droog in- en uitladen van wagens. Op de kadastrale registratie staat bovendien nog vermeld dat de woning Willemstraat 64 een eigen perceel kreeg, afgescheiden van het terrein van de houthandel.

De tweede houtloods op het terrein aan de Willemstraat (1915). Vermoedelijk is deze loods oorspronkelijk afkomstig van het terrein aan het Kerkhof (gebouwd in 1902) en hier herplaatst. De aanbouwen aan de rechterzijde zijn van jongere datum.

In 1916 volgde de bouw van een derde loods op het terrein aan de Willemstraat, haaks aansluitend op de loods uit 1915.

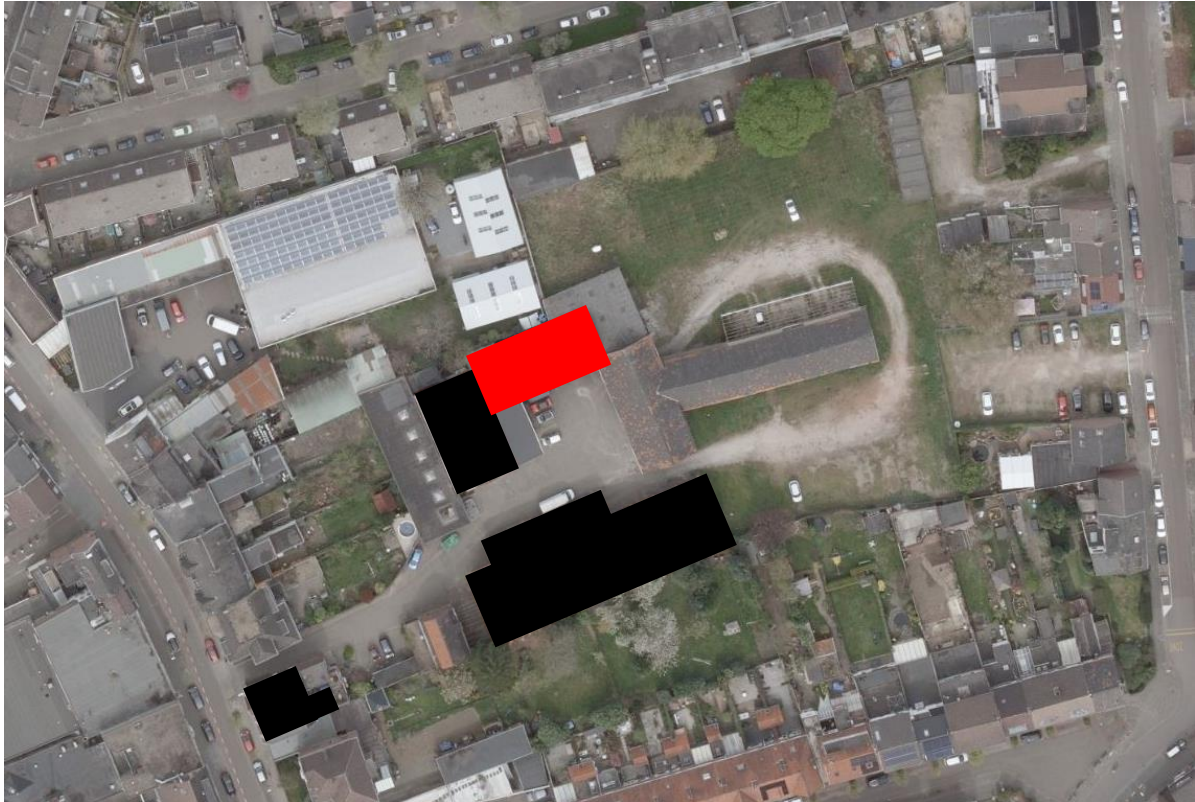
¹ Franck 2010, pag. 8.

Kadastrale registratie van loods 3 in 1916/ dienstjaar 1917 (Kadaster, HK_HLN01_D_516).

Loods 3 op het terrein aan de Willemstraat. Deze loods was aan de linkerszijde aanvankelijk één travee langer. Deze travee is gesloopt voor plaatsing van een overkapping in 1922.

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de bebouwing uit de bouwphase in 1916, namelijk loods 3.

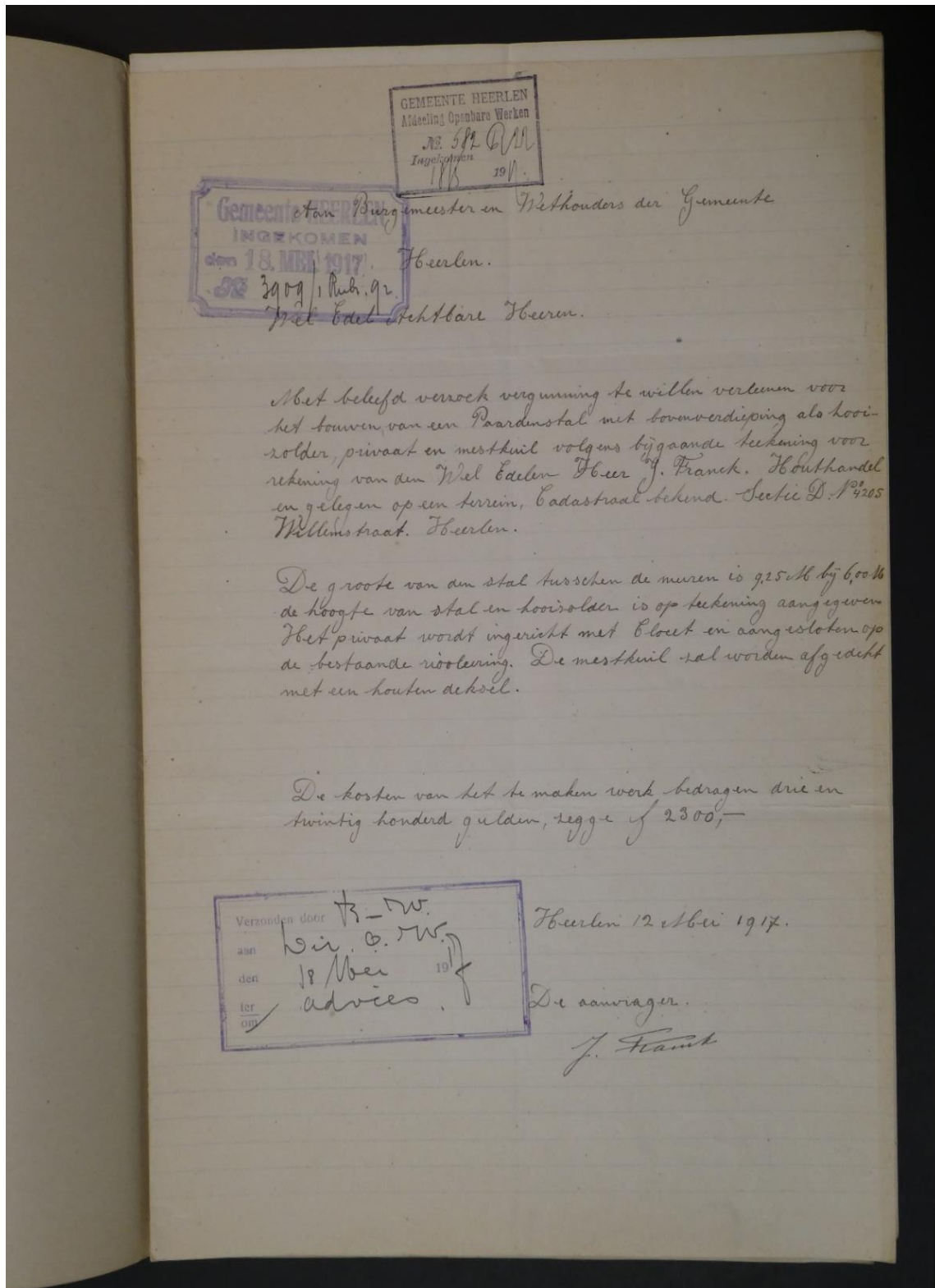
Links: kadastrale registratie van de paardenstal met hooizolder achter de woning Willemstraat 64 in 1918/ dienstjaar 1919 (Kadaster, HK_HLN01_D_589).

Rechts: de paardenstal met hooizolder uit 1918 en de aangebouwde garage (1929).

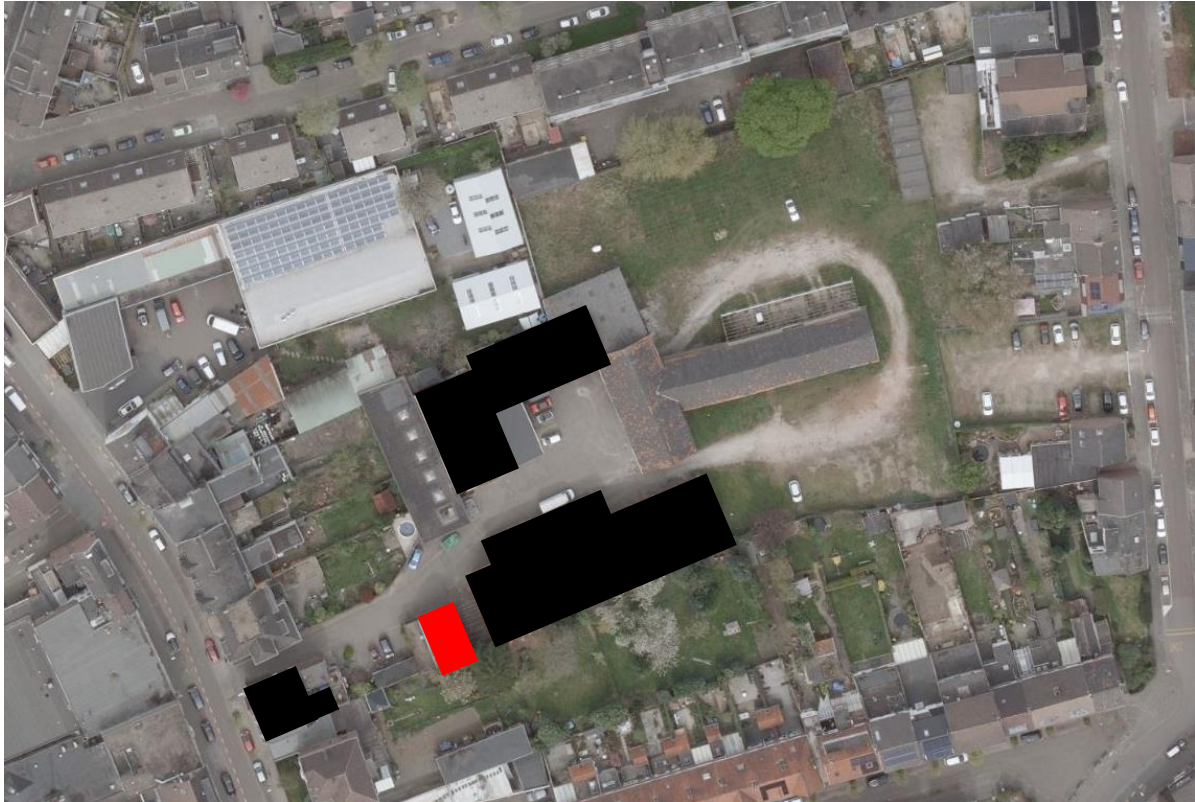
In 1917-'18 is een paardenstal met hooizolder op het achterterrein van de woning op Willemstraat 64 gebouwd, waarvan de hoofdtoegang, vensters en het hooiluik waren gericht naar het bedrijfsterrein van de houthandel. Aan de zijde van de tuin bevond zich slechts één deuropening.

De aanvraag is ingediend op 24 juli 1917 door J. Franck: “Met beleefd verzoek vergunning te willen verleen voor het bouwen van een Paardenstal met bovenverdieping als hooizolder, privaat en mestkuil volgens bijgaande tekening voor rekening van de Wel Edelen Heer J. Franck, Houthandel en gelegen op een terrein, Cadastraal bekend sectie D no 4205./ De groote van den stal tusschen de muren is 9,25 M bij 6,00 M, de hoogte van stal en hooizolder

is op tekening aangegeven. Het privaat wordt ingericht met Closet en aangesloten op de bestaande rioolering. De mestkuil zal worden afgedekt met een houten deksel. De kosten van het te maken werk bedragen drie en twintig honderd gulden, zegge f 2300,-/- Heerlen, 12 mei 1917." De vergunning is verleend op 2 augustus 1917.²

² HCL, Inventaris van de archieven van de Gemeente Heerlen, 1913-1918, 3.2.80 Rubriek 92: woningwet, 3909 Dossier betreffende vergunning J. Franck voor het bouwen van paardestal aan de Willemstraat

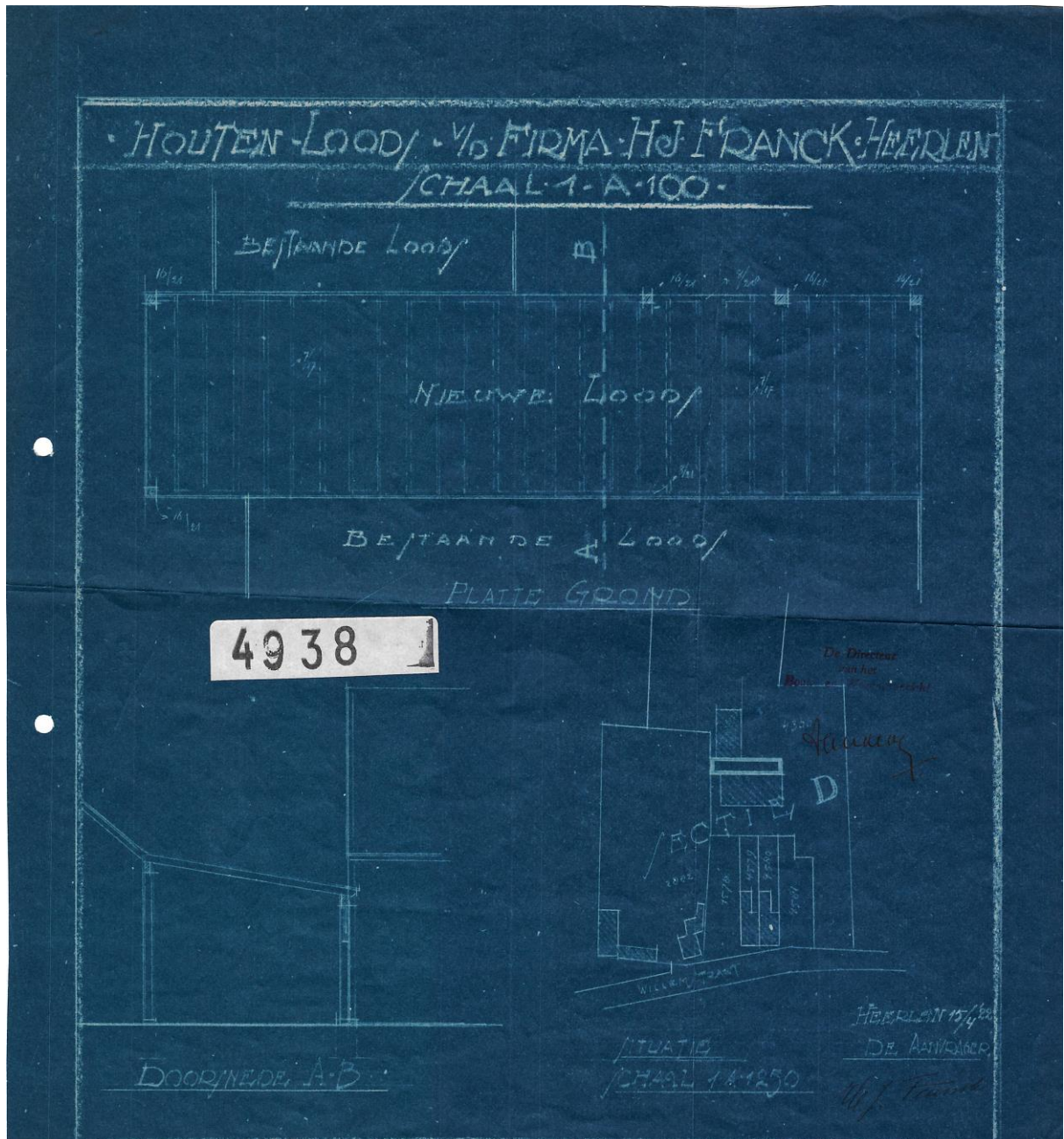

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de bebouwing uit de bouwphase in 1917-1918, namelijk de paardenstal met hooizolder.

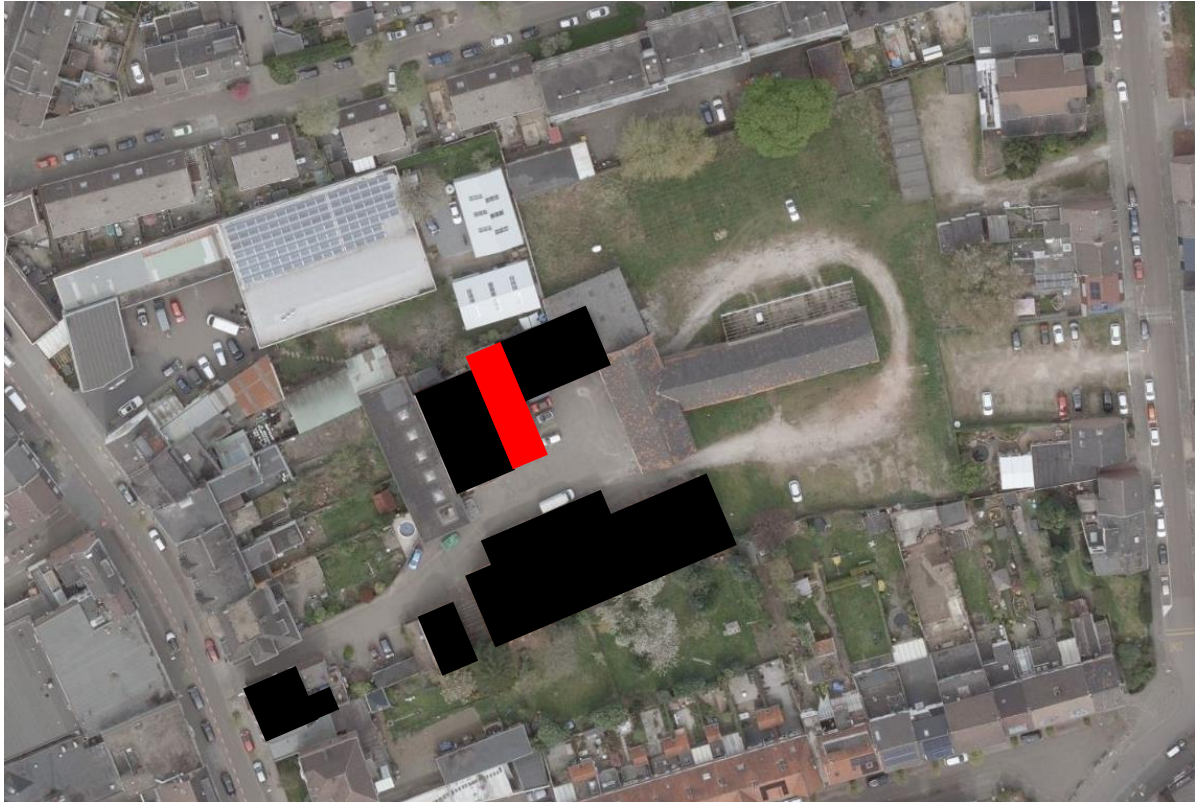

De overkapping tussen loods 2 en loods 3, gebouwd in 1922.

Van de overkapping tussen loods 2 en loods 3 is een bouwaanvraag bewaard gebleven, ingediend door H.J. Franck op 15 april 1922. De vergunning is verleend op 2 mei 1922. Op de aanvraag staat de overkapping aangeduid als een loods, maar de uitvoering lijkt meer op een overkapping of inrit. Voor deze constructie moet loods 3 met één travee zijn ingekort. De constructie van de lessenaarkap is op het overstek van loods 2 gelegd, die daartoe niet helemaal geschikt bleek. Tussen deze overkapping en loods 3 is een open verbinding gemaakt, waartoe het stijl- en regelwerk en beschot zijn gesloopt.

De bouwaanvraag voor de bouw van een overkapping tussen de loodsen 2 en 3, aanvraag van 15 april 1922 (HCL, nr. 016-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1922/47A).

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de overkapping uit 1922, die tussen de loodsen 2 en 3 is gebouwd.

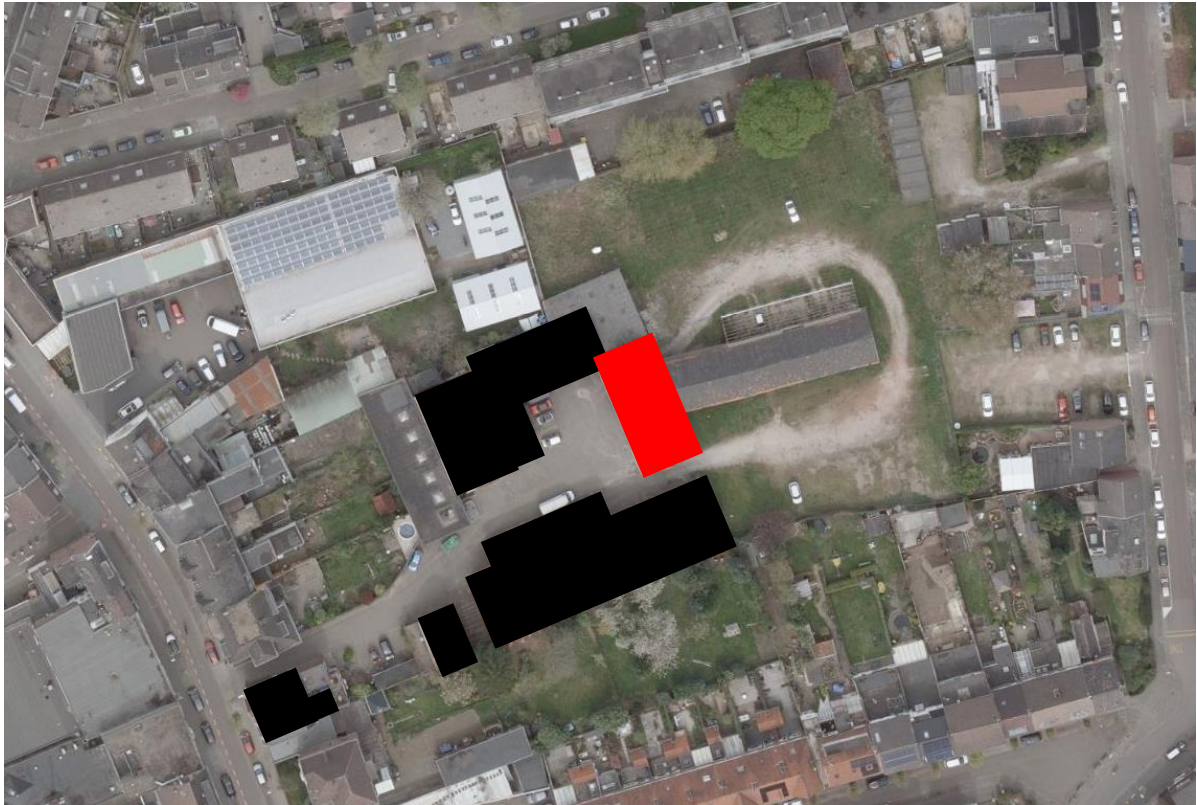

Loods 4 uit circa 1923.

Van de bouw van de volgende loods zijn geen gegevens beschikbaar in het bouwarchief van de gemeente Heerlen of in het kadaster. De enige aanwijzing voor de datering is een vergelijking van de bouwaanvragen uit 1922 en 1924. Op de eerstgenoemde bouwaanvraag staat deze loods nog niet, op de laatstgenoemde wel.

Het lijkt daarmee aannemelijk dat de loods uit 1923 of 1924 dateert. Deze loods staat tegen de oude perceelsgrens van het oorspronkelijke perceel van de houthandel (D4377). Aan de voorzijde heeft de loods een fors overstek, die droog in- en uitladen van auto's mogelijk maakt.

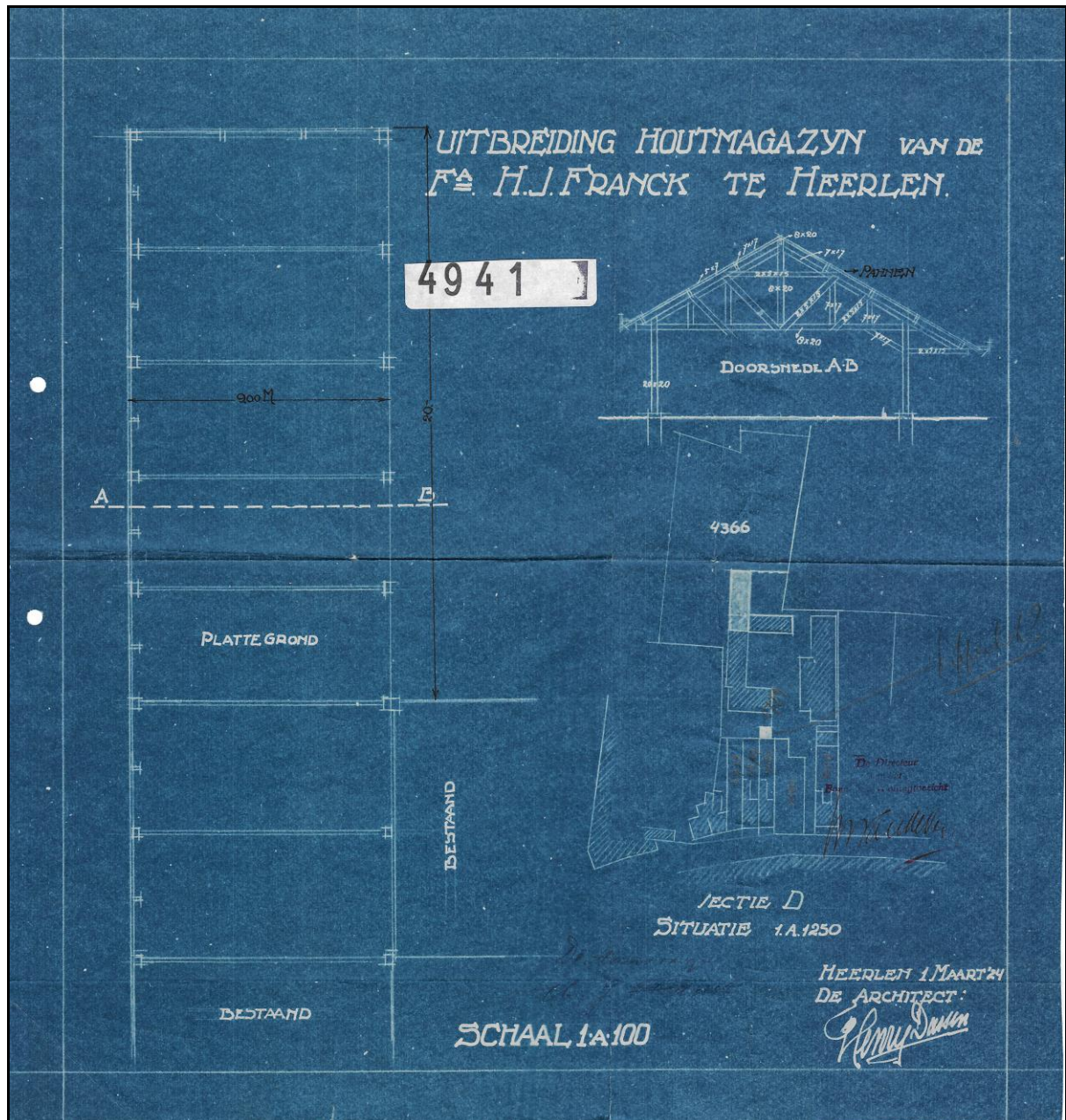
Op de begane grond zijn magazijnen afgeschoten, vermoedelijk gefaseerd en vanaf de bouw. De doorgang naar het achterterrein is secundair (1924).

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de loods uit 1923 of 1924 (loods 4).

Loods 5 uit 1924. Tegen de voorzijde staat een luifel van tamelijk recente datum (late 20ste eeuw).

De bouwaanvraag voor de bouw van loods 5, aanvraag van 1 maart 1924 (HCL, nr. 016-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1922/038). Het ontwerp is getekend door de architect Henry Dassen.

Op 5 maart 1924 is een aanvraag voor de bouw van een nieuwe loods op het achterterrein tussen de Willemstraat en de Oude Kerkstraat ingediend ('uitbreiden van een magazijn'). Het ontwerp is getekend door de bekende Heerlense architect Henry Dassen. De aanvrager was H.J. Franck. Vergunning is verleend op 18 maart 1924. Op de bouwtekening staat een tweede nieuwbouw ingetekend, wellicht een 'kippenhok?' (in potlood op de bouwtekening toegevoegd, inclusief het vraagteken).

Bij uitvoering zijn enige aanpassingen doorgevoerd. De loods is iets gedraaid en verschoven naar de perceelsgrens en heeft een andere constructie gekregen. Ook de ver uitkragende luifel verviel ten gunste van een korter overstek.

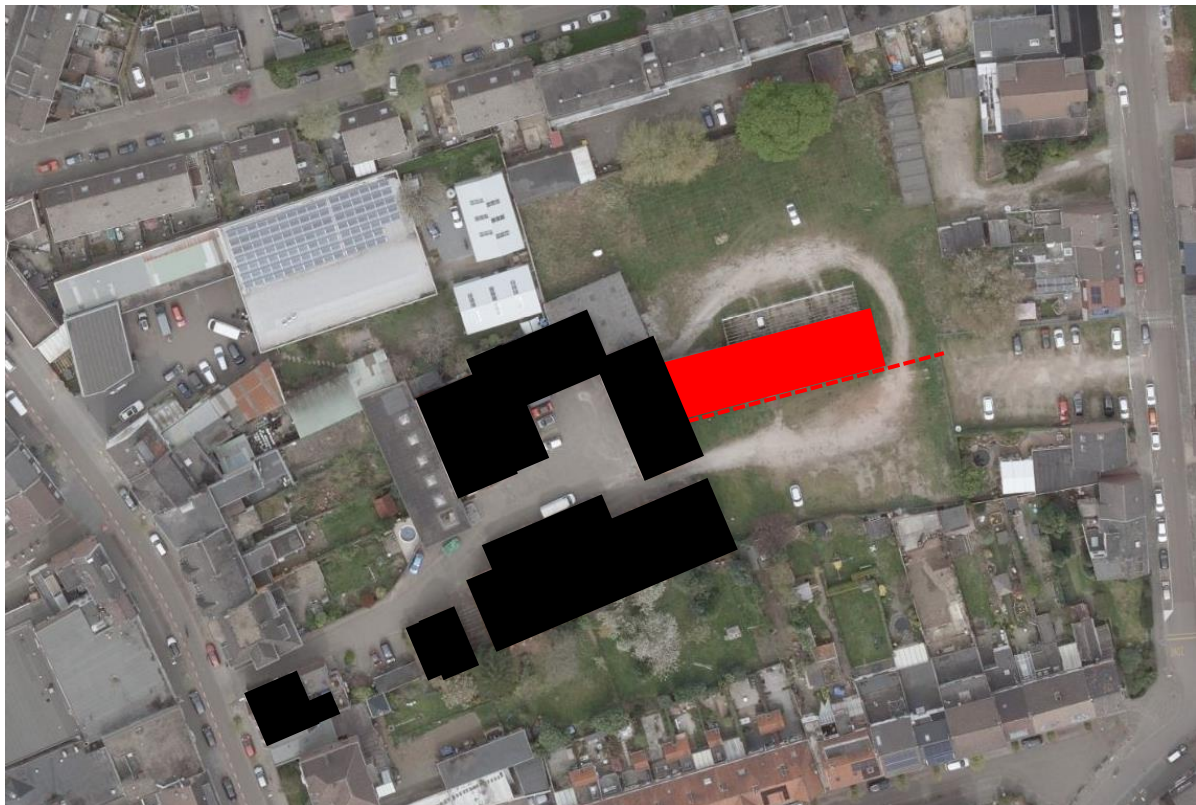
BEAVER WALL BOARD

Het materiaal voor plafonds
étalages en binnenbetimmeringen.

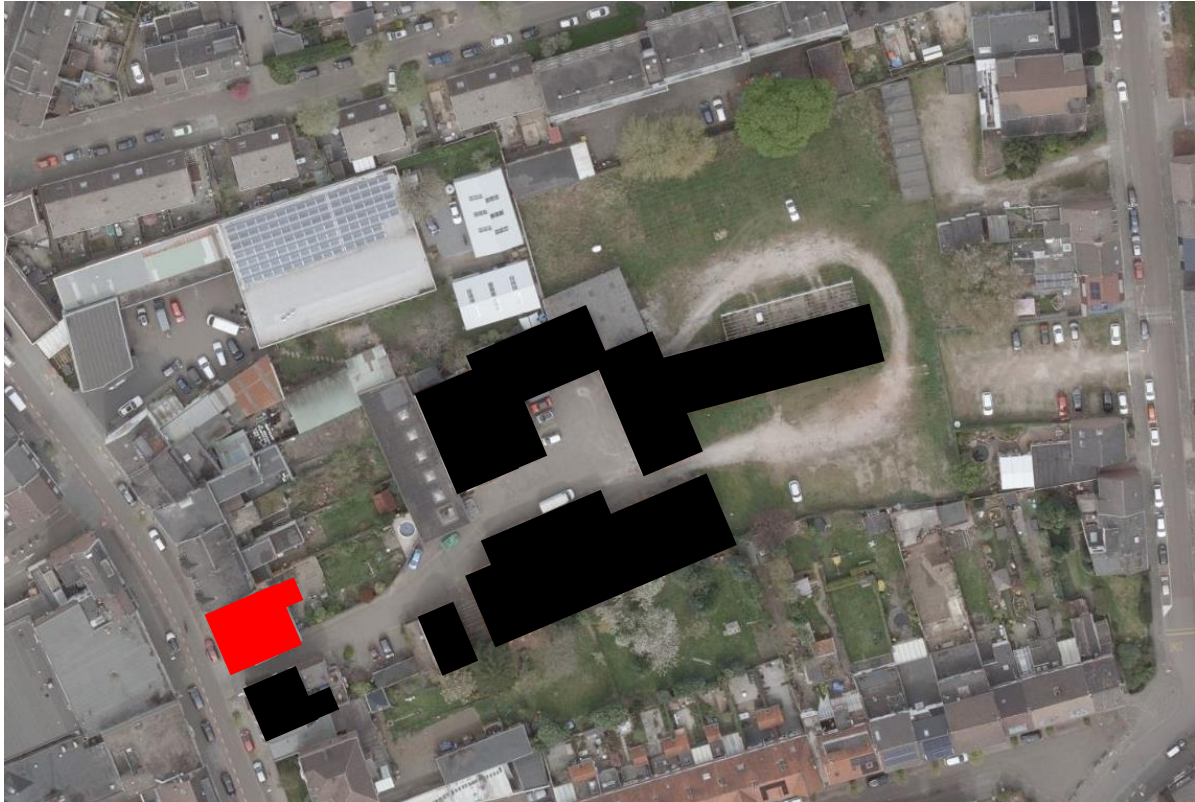
Licht, Sterk, Goedkoop, Duurzaam

Wederverkoopt : 4817
J. H. KLEUSKENS, Houthandel, VENLO
H. J. FRANCK, Houthandel, HEERLEN.

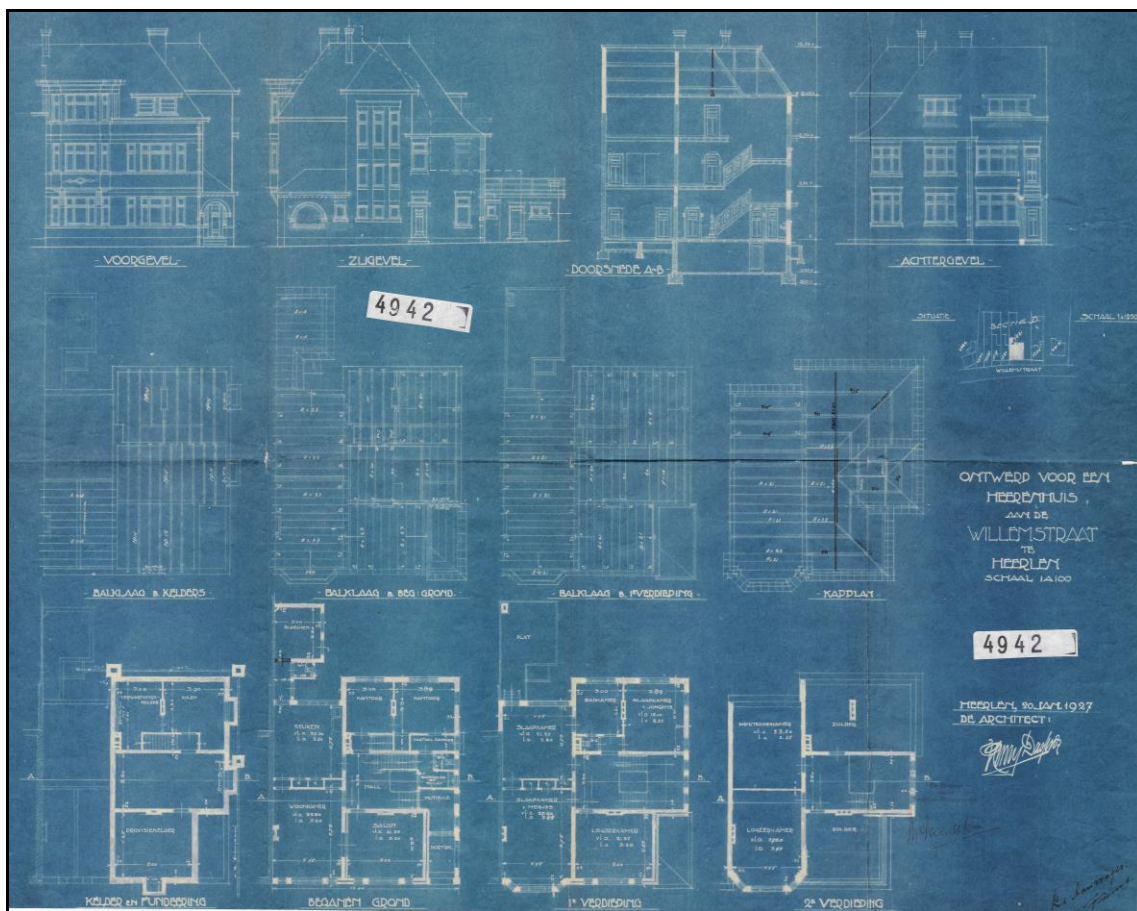
Advertentie in de Limburgse Koerier van 29 september 1926 voor 'beaver wall board', een houtvezelplaat (Delpher).

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de nieuwe loods uit 1924 (loods 5). De stippellijn markeert een oude perceelsgrens.

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is het nieuwe herenhuis aan de Willemstraat 66 uit 1927.

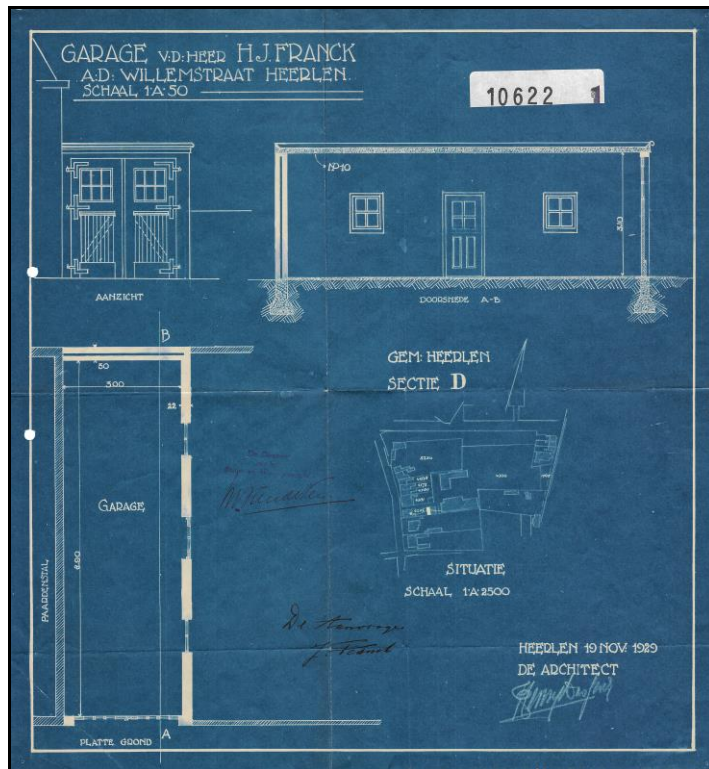

De bouwaanvraag voor het 'heerenhuis' Willemstraat 66, gedateerd 29 januari 1927 (HCL, nr. 016-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1927/018). Het ontwerp is getekend door H. Dassen.

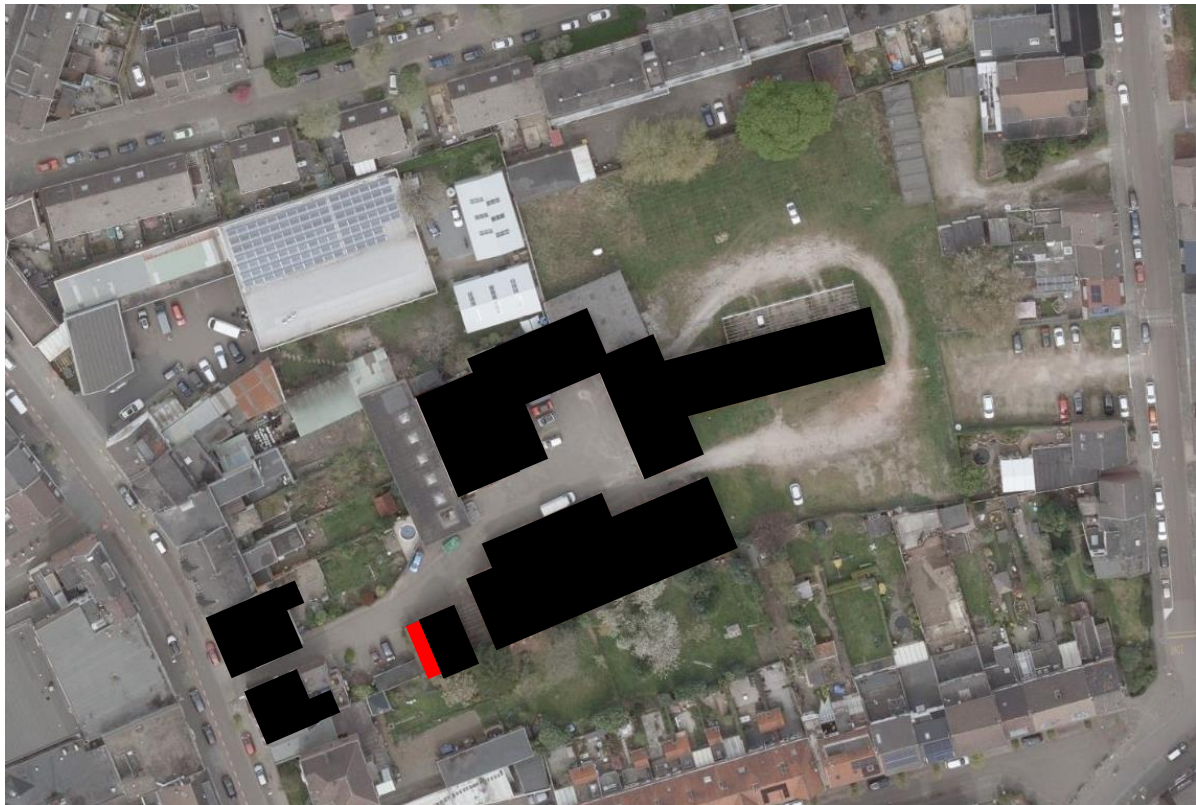
Overhoeks aanzicht van het herenhuis Willemstraat 66 (foto: Ronald Stenvert).

Op 29 januari 1927 volgde de bouwaanvraag voor een 'heerenhuis' aan de Willemstraat 66, ingediend door de architect Henry Dassen namens H.J. Franck. Vergunning werd verleend op 18 februari 1927, onder de voorwaarde dat *'alvorens met den bouw een aanvang zal worden gemaakt een schutting wordt geplaatst overeenkomstig bijgaande tekening.'*

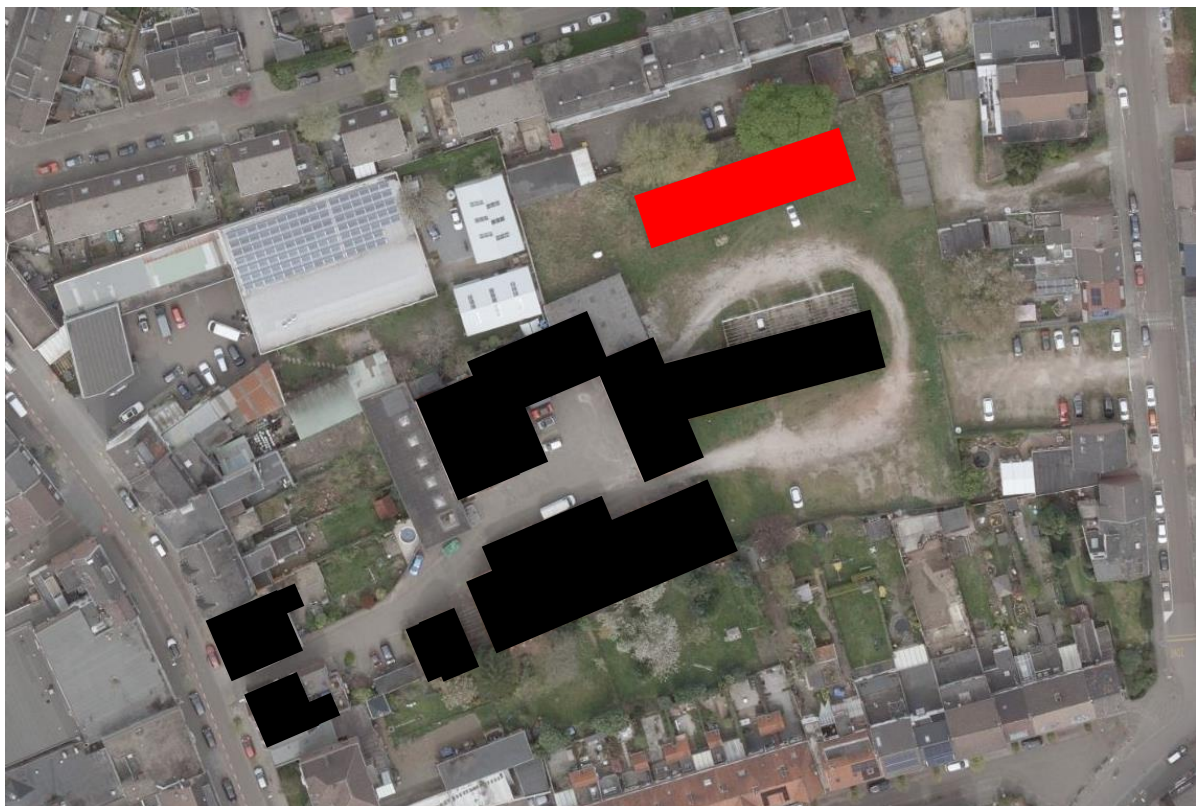

De bouwaanvraag voor de bouw van een garage aan Willemstraat 64 tegen de paardenstal met hooizolder, gedateerd 21 november 1929 (HCL, nr. 016-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1929/211). Het ontwerp is van de architect H. Dassen.

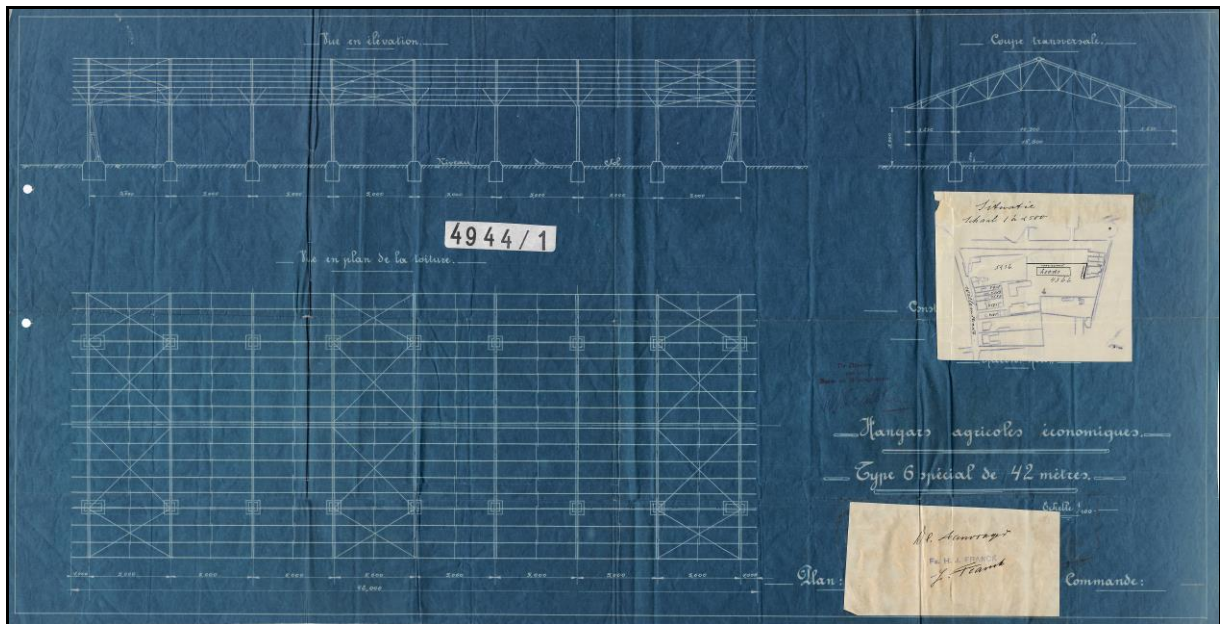
In 1929 is een garage tegen de paardenstal met hooizolder gebouwd, naar ontwerp van Henry Dassen. Opdrachtgever was H.J. Franck. Vergunning is verleend op 27 november 1929.

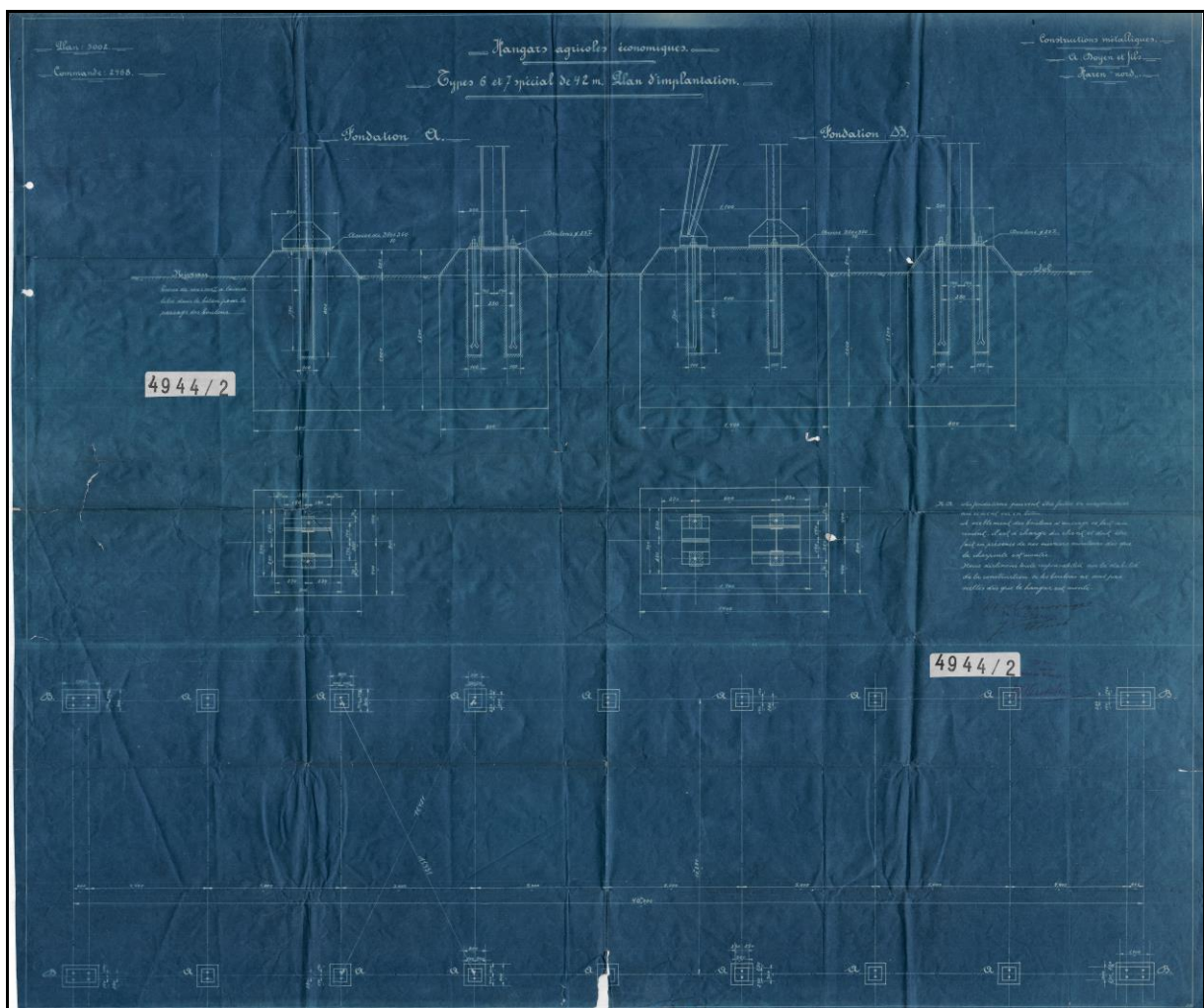
Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de garage uit 1929.

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend is de stalen loods uit 1931.

Plattegrond en doorsneden bij de bouwaanvraag voor een stalen loods op het achterterrein van de houthandel Franck, gedateerd 31 december 1929 (HCL, nr. 16-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1930/07). Er is sprake van een standaardloods van de firma A. Doyen et fils uit Haren-Nord.

Details van de kolomvoeten voor een stalen loods op het achterterrein van de houthandel Franck, gedateerd 31 december 1929 (HCL, nr. 16-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1930/07).

Op 31 december 1929 deed de firma H.J. Franck een bouwaanvraag voor het oprichten van een houtloods en scheidingsmuur op het achterterrein aan de Willemstraat. Vergunning werd verleend door B&W op 7 januari 1930 op voorwaarde dat *‘op een nader door de Gemeente aan te wijzen plaats op het terrein een brandkraan wordt geplaatst met slagkoppeling en een slang ter lengte van 20 Meter.’* En dat *‘de brandleiding een diameter moet hebben van inwendig 80mm.’*

Het ontwerp is getekend door de firma A. Doyen et fils uit Haren-Nord (Brussel), gebaseerd op een standaard *‘Hangar agricole économique’* van type 6 spécial (plan 3002, commande 2468). De levering en montage geschiedde door de werklieden van Doyen. In voorbereiding daarop moesten de betonnen funderingen worden aangelegd door een plaatselijk aannemer.

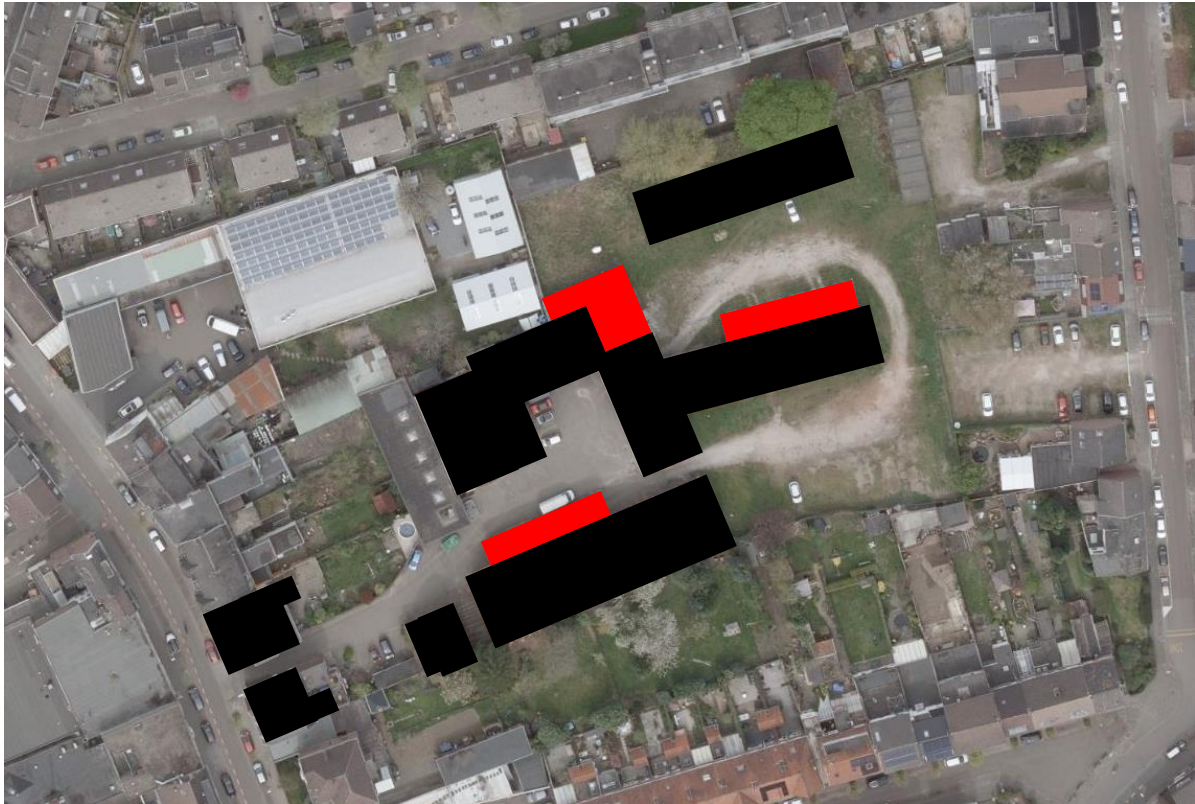

De gemonteerde staalconstructie van de loods van de firma Doyen in 1930 (Franck 2010, pag. 15).

Overzicht van de constructie van de stalen loods na verwijdering van de asbest golfplaten.

Na de Tweede Wereldoorlog hebben diverse aanpassingen plaatsgevonden, waaronder de toevoeging van een kalkloods op de hoek van de loodsen 3 en 4 (circa 1960). Verder kregen loods 1 en 5 nieuwe luifels voor het laden en lossen van goederen. Deze bouwdelen worden niet nader omschreven.

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend zijn de toevoegingen van na de Tweede Wereldoorlog.

Links: de kalkloods in de hoek van de loodsen 3 en 4, vermoedelijk uit circa 1960.

Rechts: de draagconstructie van de kalkloods.

De noordgevel van de kalkloids, gelegen in de hoek van de loods 3 (rechts) en (midden). Op de achtergrond links loods 5.

Links: de vernieuwde luifel tegen loods 5.

Rechts: de vernieuwde luifel tegen loods 1.

5. Beschrijving

5.1. Loods 1 (1914)

De oudste loods op het terrein aan de Willemstraat dateert uit 1914. In 1915 is een aanbouw of luifel (overkapping) tegen de voorzijde geplaatst, die droog laden en lossen mogelijk maakt. Deze luifel is geheel vernieuwd in de late 20ste eeuw. De voorste traveeën van de loods zijn afgeschoten als magazijn voor 'kleingoed', zoals spijkers, schroeven en bouten. Meer recent zijn enkele traveeën afgesloten voor afzonderlijke verhuur. De westelijke kopgevel is vervangen.

Loods 1 bestaat uit 10 gelijke traveeën van ongeveer 4,7 meter hart-op-hart. De vrije overspanning van de gebinten bedraagt 12 meter. Uit de haaklassen in de gordingen van de kapconstructie valt op te maken dat de constructie is opgericht van de voor- naar achterzijde, hetgeen betekent dat het spant aan de westzijde als eerste is opgericht. Vanouds is sprake van een halfopen loods tegen de zuidelijke erfgrans. Tussen de muur en een houten achterwand bevindt zich een smal onderhoudspad, dat intussen grotendeels overgroeid is.

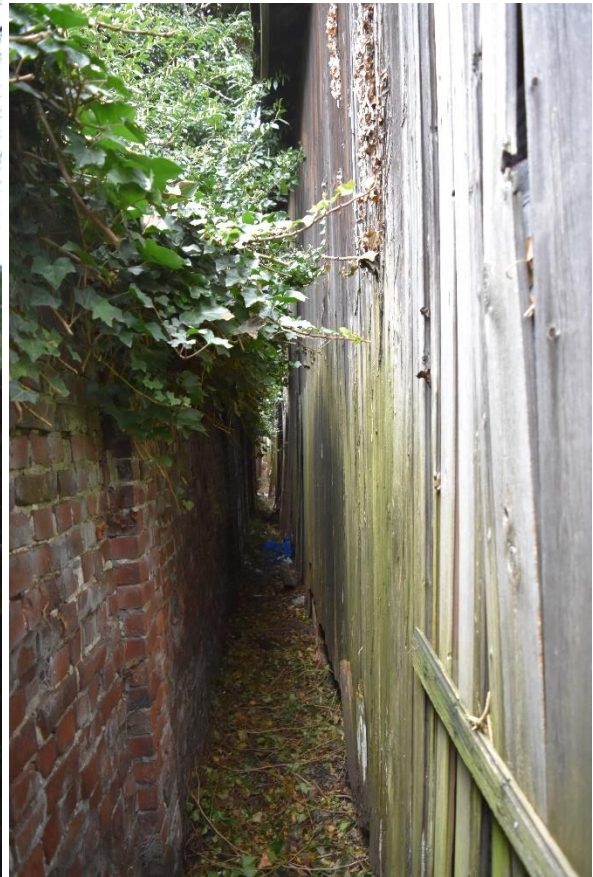

Links: overzicht van loods 1, gezien vanuit het oosten.

Rechts: de open voorzijde van loods 1. Rechts is de recente luifel herkenbaar.

Deze eenlaags loods heeft op de begane grond een hoge halfopen ruimte – door middel van de gebinten verdeeld in afzonderlijke traveeën – en een open kap onder een zadeldak. De achterwand en de beide kopwanden zijn ingevuld met stijl- en regelwerk, waarop oorspronkelijk verticaal houten beschot. Voor de achterwand zijn enkelvoudige langgerekte delen gebruikt over de volle hoogte van de gevel (breedte 11½ - 13½ cm). De oostelijke kopwand heeft een verticaal beschot in vieren, waarbij elk volgend niveau het voorgaande overlapt. Het beschot van de westelijke kopgevel is geheel vernieuwd, waarbij horizontale rabatdelen zijn toegepast (late 20ste eeuw).

Het zadeldak heeft korte overstekken bij de kopgevels en royalere overstekken aan de voor- en achterzijde.

Links: de achtergevel van loods 1. Op de hoek is nog net een strookje van de westelijke kopgevel te zien, voorzien van rabatdelen.

Rechts: het onderhoudspad achter loods 1. Links op de foto is een bakstenen tuinmuur met penanten herkenbaar.

Overzicht van de kapconstructie van loods 1.

Links: de dubbele tussenbalk in de gebinten is aan de stijlen verbonden met zowel pengatverbindingen als met gesplitste ankers. Ook de kreupele stijlen zijn met pengatverbindingen bevestigd.

Rechts: de gesplitste ankers zijn in de stijlen bevestigd door middel van een schroefbout met een moer.

Links: de makelaar van de spanten is gevat tussen de dubbele tussenbalk, gekoppeld door bouten.

Rechts: op de onderzijde van de makelaar van het westelijke spant staat een gestempeld merk: KUHN.³

Links: overzicht van de kapconstructie van loods 1. Duidelijk herkenbaar zijn de kruisende diagonale windverbanden midden in elke travee.

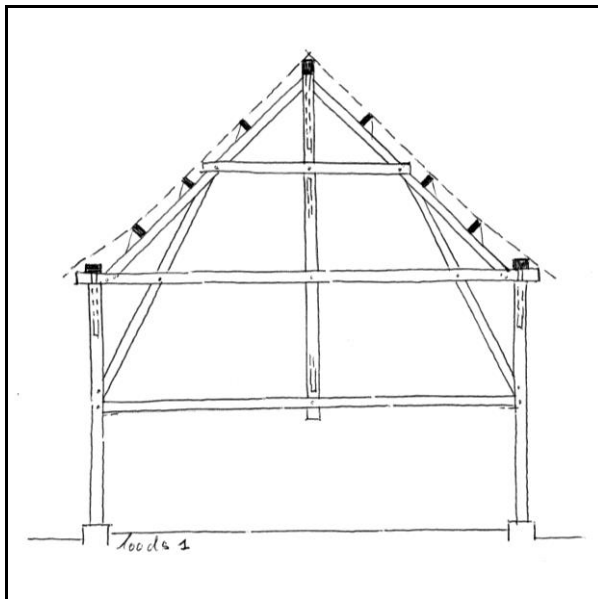
Rechts: één van de kapspanten.

³ De firma KUHN is opgericht in 1884 door J.H. Kuhn, houtagent op de Keizersgracht te Amsterdam. Tijdens de Eerste Wereldoorlog kocht Kuhn voor eigen rekening partijen hout, die connossement op 'overboord'-condities werden doorverkocht aan de lokale houthandel (<https://www.kuhntimber.com/nl/over-kuhn-timber/>).

Links: de kruisende diagonale windverbanden tussen de spanten in loods 1.

Rechts: de afgeschoorde nokbalk in loods 1.

Schematische weergave van de draagconstructie van loods 1, bewerkte veldschets van 6 maart 2023. De tekening is niet op schaal, niet alle verbindingen waren zichtbaar.

De gebinten hebben gekantrechte naalddhouten stijlen, voorzien van een dubbele tussenbalk en een dubbele dekbalk. Deze tussenbalken zijn zowel met pen-gatverbindingen als gevorkte smeedijzeren ankers aangesloten op de stijlen. De dubbele dekbalken zijn met bouten op de stijlen bevestigd. Daarop staat een A-spant, bestaande uit enkelvoudige spantbenen en dubbele koppelbalken. De spantbenen sluiten aan op een makelaar, die – als een soort hangwerk – doorgezet is tot aan de tussenbalk van de gebinten. Deze makelaar is enkelvoudig uitgevoerd, zodat deze ingeklemd is tussen de dubbele koppelbalk, dekbalken en tussenbalken. De verbindingen zijn uitgevoerd met bouten. De kreupele stijlen sluiten aan zowel de onder- als de bovenzijde aan door middel van pengatverbindingen.

De langsverbanden bestaan uit kruislingse windverbanden in elke travee. De stijlen van de gebinten zijn afgeschoord naar de langskoppelplaten in de beide langsgevels, de nokgording is afgeschoord naar de makelaars.

5.2. Loods 2 (1915)

Loods 2 is hier geplaatst in 1915. Vermoedelijk stond deze loods eerder op het achterterrein aan het Kerkhof (daar gebouwd 1902). Bij de overplaatsing is de constructie gedemonteerd en opnieuw in elkaar gezet. Er zijn verschillende merken op de constructie te zien, de originele gehakte reeksen paringsmerken per spant en de vermoedelijk secundaire geschilderde merken per spant. Bij herplaatsing zijn één of twee traveeën vervallen, het beschot lijkt vernieuwd. In 1922 is tegen de open zijde van de loods een overkapping geplaatst, waarvoor één travee van de naastgelegen loods 3 is gesloopt.

De begane grond is in de late 20ste eeuw verbouwd tot een afgesloten magazijnruimte. De open oostgevel is daarbij terugliggend dichtgezet met gipsblokken, de andere wanden kregen een voorzetwand. De zoldering is afgewerkt met cementvezelplaat. Vermoedelijk dateert ook het beschot van rabatdelen met de schuifdeur (oostgevel) uit die periode.

Loods 2 bestaat uit zes traveeën van ongeveer 3,6 meter hart-op-hart. De vrije overspanning van de gebinten bedraagt 11,2 meter. In eerste instantie was er sprake van een halfopen loods tegen de erfgrans. Achter de achtergevel bevindt zich een smal onderhoudspad. De loods is verdeeld in twee bouwlagen en een zolder.

De zuidelijke kopgevel van loods 2. Opvallend is de afwijkende invulling van de begane grond met horizontale rabatdelen, wellicht vanwege het afzonderlijke gebruik van de begane grond. Rechts tegen de oostelijke langsgevel staat een overkapping uit 1922.

Links: overzicht van de westelijke langsgevel van loods 2. De vensters op de begane grond zijn secondair, wellicht uit 1922. Het veel grotere venster op de voorgrond dateert uit de late 20ste eeuw. De vensters op de eerste verdieping zijn ongetwijfeld origineel.

Midden: de noordelijke kopgevel van loods 2.

Rechts: de open oostelijke langsgevel van loods 2, gezien vanuit de overkapping tussen de loodsen 2 en 3 (1922).

Links: het beschot op de verdieping van de westelijke langsgevel van loods 2, beschermd door het overstek van het dak. De horizontale vensters op de verdieping zijn origineel.

Rechts: de zaagtandrand van het verticale beschot van de westelijke langsgevel.

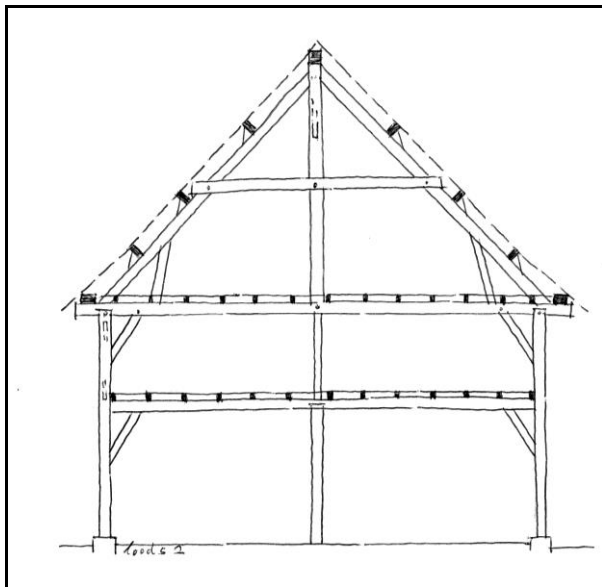
Deze loods is verdeeld in twee ongedeelde, lage etages (begane grond en eerste verdieping) en een open kap. Het zadeldak heeft aan beide langs zijden een overstek, waarvan de oostzijde is gewijzigd door de plaatsing van de overkapping (1922).

Deze oostzijde was oorspronkelijk de open zijde van de loods. Mogelijk was ook het onderste deel van de zuidgevel open. Dit deel van de gevel heeft nu een afwijkende invulling met horizontale houten rabatdelen en een schuifdeur. Deze invulling is echter van relatief jonge datum, vermoedelijk de late 20ste eeuw. Vermoedelijk is deze loods oorspronkelijk afkomstig van de locatie aan het Kerkhof. Indien juist, dan was dit de zijde die meermalen op vroeg-20ste-eeuwse foto's van het Emmaplein is afgebeeld. Toen was inderdaad de begane grond open. Daarboven heeft de gevel een beschot van verticale houten delen, verdeeld in drie horizontale banen (eerste verdieping, geveltop en de driehoekige punt van de gevel). Op de aansluitingen overlappen de delen elkaar. Wellicht was de geveltop oorspronkelijk halfopen of open voor ventilatie.

De westelijke langswand is uitgevoerd in stijl- en regelwerk met verticaal beschot. Opvallend is de verdeling in een hoge terugliggende plint en een overkragende wandopbouw. De wandopbouw heeft aan de onderzijde een zaagtandrand, elk deel eindigt in een driehoekige punt. De begane grond heeft hooggeplaatste vensters. Deze zijn secundair aangebracht, wellicht al in 1922 bij de plaatsing van de overkapping. Het achterste venster is veel groter, die is van jongere datum (late 20ste eeuw?). De eerste verdieping heeft originele horizontale vensteropeningen, eenvoudig ingevuld met vast glas. Het zadeldak heeft hier een overstek.

De noordelijke kopgevel heeft een invulling met stijl- en regelwerk met verticaal beschot in twee banen. De (overlappende) naad ligt vlak onder de liggende vensters (met glas) op de eerste verdieping. In de geveltop bevindt zich een afwijkende invulling, wellicht de oorspronkelijke plek van ventilatie-voorzieningen.

De oostelijke langsgevel is een open gevel, nu afgedekt door de overkapping (1922). De begane grond is terugliggend dichtgezet met gipsblokken, onderdeel van de afgeschoten magazijnruimte (late 20ste eeuw).

Schematische weergave van de draagconstructie van loods 2, bewerkte veldschets van 6 maart 2023. De tekening is niet op schaal, niet alle verbindingen waren zichtbaar.

De gebinten bestaan elk uit zware stijlen, voorzien van een afgeschoorde smalle tussenbalk en een afgeschoorde smalle dekbalk. De tussenbalk is verbonden met een schroefbout, die dwars door de stijl is gestoken. De dekbalk is ingekeept in de stijlen, geborgd door bouten (met volgplaten). Aan beide zijden heeft deze balk een overstek. In de westelijke langsgevel zijn op de verdieping windkruisen herkenbaar. Wellicht zijn die ook op de begane grond aanwezig, maar daar weggewerkt achter de voorzetwand (late 20ste eeuw). Opmerkelijk is het ontbreken van windverbanden (hooggeplaatste schoren?) aan de oostelijke langsrand. Mogelijk zijn die na 1922 verwijderd.

De vloeren van de verdieping en zolder zijn eenvoudig van uitvoering, namelijk enkelvoudige balklagen met vloerdelen. De vloer van de zolder is zeer licht van uitvoering, nauwelijks geschikt voor opslag. Wellicht is die niet origineel, dat zou betekenen dat eerste verdieping en zolder een ongedeelde ruimte waren. De zoldervloer heeft in dat geval meer een functie als zoldering dan als opslagvloer. De voorste travee op de zolder was tot in de late 20ste eeuw open; hij is ingevuld met een veel jongere vloer (late 20ste eeuw), bovendien iets hoger gelegen dan de oudere zoldervloer.

Oorspronkelijk waren zowel de begane grond als de verdieping een ongedeelde ruimte. De tussenbalken en dekbalken worden tegenwoordig ondersteund door middenstijlen, die ongetwijfeld secundair zijn aangebracht (wellicht al bij de herbouw in 1916). De stijlen zijn forser dan de tussen- en dekbalk. Bij de aansluiting van de stijlen op de tussenbalk zijn klosjes aangebracht.

De kapconstructie was oorspronkelijk uitgevoerd als een hangwerk met (een dubbele) koppelbalk en kreupele stijlen. De hangstijl is ingepend in de dekbalk van het gebint. De gordingen rusten op klossen.

Links: overzicht van de begane grond van loods 2, heringericht tot een magazijn in de late 20ste eeuw.
Rechts: de aansluiting van een middenstijl op de begane grond op een tussenbalk in een gebint. Ter weerszijden van de smalle dekbalk zijn klosjes geplaatst (zie pijl).

Links: één van de korbels onder een tussenbalk van een gebint in loods 2. Deze constructie 'verdwijnt' in de voorzetwanden uit de late 20ste eeuw.
Rechts: de tussenbalken zijn verbonden met de gebintstijlen door middel van ankers met schroefbouten, voorzien van volgplaten en moeren. Omdat één van de delen uit het beschot van de westelijke langsgevel is verdwenen, valt deze aansluiting hier te zien.

Links: overzicht van de eerste verdieping van loods 2, gezien naar de achtergevel (noordgevel).

Rechts: deeloverzicht van de constructie op de eerste verdieping. Zichtbaar is de aansluiting van een dekbalk op een gebintstijl, voorzien van een korbeel. In de wandvakken zijn kruislingse wandschoren zichtbaar.

Links: deeloverzicht van de constructie op de eerste verdieping van loods 2. Zichtbaar is de aansluiting van een dekbalk op een gebintstijl, voorzien van een korbeel. De overkapping aan de linkerzijde (1922) sluit aan op het overstek van de dekbalk.

Rechts: de kapconstructie was oorspronkelijk een hangwerk. De hangstijl is door middel van een pen-gatverbinding gekoppeld aan de dekbalk. De middenstijl op de eerste verdieping is secundair geplaatst.

Links: overzicht van de kapconstructie van loods 2, gezien naar de voorgevel. Het middelste gebint heeft extra steekschoren tegen de hangstijl.

Rechts: overzicht van de kapconstructie, gezien naar de achtergevel.

Gebint V op de eerste verdieping van loods 2. Op deze foto zijn de posities van de geschilderde merken aangeduid met rode cirkels.

Gebint 4 op de eerste verdieping van loods 2. Op de stijl, dekbalk en korbeel zijn geschilderde nummers 4 herkenbaar. Op deze foto zijn de aangetroffen gehakte paringsmerken aangeduid.

Gebint 4 op de eerste verdieping. Op de stijl is het geschilderde nummer 4 duidelijk herkenbaar. Op de dekbalk zijn paringsmerken herkenbaar: III en V.

5.3. Overkapping tussen loods 2 en 3 (1922)

In 1922 is een overkapping tussen de loodsen 2 en 3 geplaatst, pal tegen de open langszijde van loods 2. Daarbij is loods 3 met één travee ingekort.

Aan de voorzijde zijn deuren geplaatst (late 20ste eeuw). De zuidelijke kopwand is tamelijk recent vervangen met hergebruikte delen.

De overkapping tussen loods 2 en loods 3 (1922), gezien vanuit het zuidoosten.

Links: de oostgevel van de overkapping tussen de loodsen 2 en 3 heeft slechts één eigen travee, bestaande uit stijlen en een afgeschoorde dekbalk, ingevuld met stijl- en regelwerk met verticaal beschot. Het horizontale venster lijkt origineel.

Rechts: de draagconstructie van de overkapping, bestaande uit stijlen en een afgeschoorde dekbalk. De wanden zijn uitgevoerd in stijl- en regelwerk met verticale houten delen.

Omdat de overkapping tussen bestaande gebouwen is geplaatst, heeft hij een slechts gedeeltelijk een eigen constructie en gevels. Het gebouw heeft een lessenaardak, waarvan de hoge zijde aansluit op het overstek van loods 2. Alleen het achterste deel van de westgevel heeft een eigen constructie, bestaande uit een hoekstijl en een afgeschoorde dekbalk. De gevel bestaat uit stijl- en regelwerk met verticale houten delen. Om onbekende redenen ontbreekt het onderste deel van die gevel (aanzet van herstelwerkzaamheden?). Om het gat te dichten is aan de binnenzijde een beschieting aangebracht.

De oostelijke gevel bestaat uit stijlen met een afgeschoorde dekbalk, ingevuld met stijl- en regelwerk met verticale delen. Hooggeplaatste vensteropeningen zorgen voor licht. De noordelijke kopgevel is geheel vernieuwd met hergebruikte verticale houten delen. De zuidelijke kopgevel is ingevuld met een deur (late 20ste eeuw).

De constructie van het lessenaardak van de overkapping.

5.4. Loods 3 (1916)

Loods 3 dateert in zijn huidige vorm uit 1916 (kadastrale registratie 1917). Hij werd haaks op loods 2 geplaatst. Het vermoeden bestaat dat de voorgevel (zuidgevel) aanvankelijk open was. De huidige gevel is van recente datum.

In 1922 is de westelijke travee gesloopt om een overkapping tegen de open voorgevel van loods 2 te kunnen plaatsen. Op de hoek van de oostelijke kopgevel en noordelijke langsegevel staat een kalkloods uit de jaren zestig of zeventig,

De constructie van deze loods bestaat uit vier traveeën van circa 4,45 meter hart-op-hart. De overspanning is ruim 8,7 meter. De loods bestaat uit een ongedeelde begane grond en een zolder.

Loods 3 bestaat uit één bouwlaag met een zadeldak. De voorgevel bestaat uit stijl- en regelwerk van tamelijk recente datum, voorzien van horizontale houten rabatdelen. Een brede schuifdeur geeft toegang tot de loods (late 20ste eeuw). Verder zijn er vier smalle, hooggeplaatste raampjes aanwezig. De linkerzijgevel (westgevel) is een topgevel, waarvan de begane grond is opengewerkt als verbinding met de overkapping tegen loods 2. De geveltop viel niet te zien. Vermoedelijk is sprake van verticaal beschot op stijl- en regelwerk. De rechterzijgevel (oostgevel) was eveneens volledig voorzien van verticaal beschot op stijl- en regelwerk. Hiervan is alleen de geveltop behouden. Op begane grond is het beschot verwijderd na de bouw van de kalkloods. Het stijl- en regelwerk bleef behouden. Dat is secundair betimmerd vanaf de binnenzijde.

De achtergevel bestaat eveneens uit stijl- en regelwerk, voorzien van tweedelig verticaal beschot. Aan de is deze wand betimmerd met plaatmateriaal.

Het zadeldak is gedekt met gesmoorde muldenpannen. De beide langsegevels zijn voorzien van overstekken.

De voorgevel van loods 3. Het beschot van rabatdelen en de schuifdeur zijn vermoedelijk secundair.

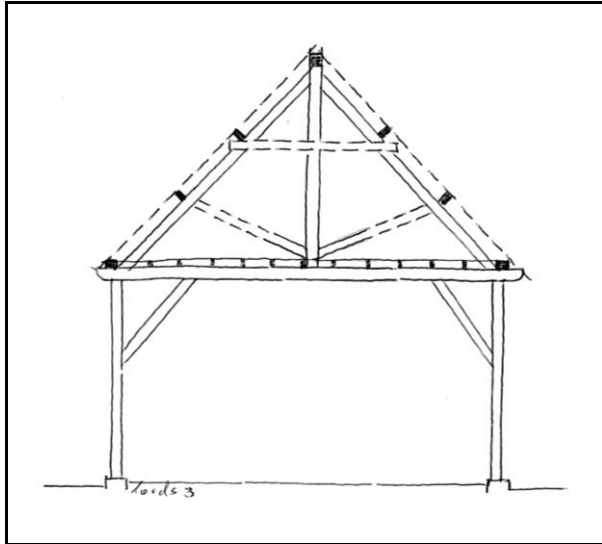

Links: overzicht van de oostelijke kopgevel van loods 3, gezien vanuit de aangebouwde kalkloods.

Rechts: overzicht van het ingebouwde deel van de achtergevel, bestaande uit tweedelig verticaal beschot.

De oostelijke kopgevel – ingebouwd door de kalkloods – bestaat uit een gebint met korbeels, voorzien van stijl- en regelwerk en (oorspronkelijk) verticaal beschot. In de geveltop is het verticaal beschot nog aanwezig. Het beschot aan de onderzijde is vervangen door een beschot aan de binnenzijde.

Schematische weergave van de draagconstructie van loods 3, bewerkte veldschets van 6 maart 2023. De tekening is niet op schaal, niet alle verbindingen waren zichtbaar. De dubbele onderbroken lijnen markeren onderdelen van de constructie die niet zichtbaar waren.

Links: overzicht van het gebint ter plaatse van westelijke kopgevel van loods 3. Vlak boven de debalk van het gebint is een strijk balk herkenbaar, onderdeel van de constructie van het lessenaardak van de overkapping tussen de loods 2 en 3.

Rechts: de aanzet van het kapgebint op bovengenoemde gebint. Herkenbaar zijn de aansluiting van de hangstijl (1), waarnaast twee steekschoren (2).

Links: de debalken op de gebinten van loods 3 kragen uit ter plaatse van de aansluiting op de stijlen ten behoeve van een overstek van het dak. De kopeinden van de debalken zijn geprofileerd.

Rechts: de zoldervloer van loods 3.

De gebinten bestaan uit spantbenen van bescheiden maatvoering (circa 13 x 15 cm) met afgeschoorde, overkragende debalken. De aansluitingen zijn als pengatverbindingen uitgevoerd, voorzien van toognagels. De overstekken zijn geprofileerd. De zoldervloer bestaat uit een enkelvoudige balklaag met vloerdelen.

De zolder was niet toegankelijk. Desondanks zijn wel enige conclusies te trekken. De kapconstructie bestaat uit hangwerken, waarvan de hangstijl aansluit op de dekbalk van de gebinten. Vermoedelijk bestaat de aansluiting uit een pengatverbinding. Zeker is dat de spantbenen aansluiten met pengatverbindingen. Verder zijn de aansluitingen van steekschoren op de hangstijl herkenbaar. Het is onbekend of er (dubbele) koppelbalken aanwezig zijn. Paringsmerken – waarmee de aansluitingen van de verschillende onderdelen in de spanten zijn gemerkt – getuigen van prefabricage, waarbij alle onderdelen van de constructie voorbereid zijn op de werkplaats, genummerd en gemonteerd.

5.5. Paardenstal met hooizolder (1917-'18) en garage (1929)

De paardenstal met hooizolder is in 1917-'18 gebouwd op het achterterrein van het huis Willemstraat 64, de kadastrale registratie vond plaats in 1919.

Er zijn drie nieuwe vensters in de noordelijk kopgevel toegevoegd. In het derde kwart van de 20ste eeuw is de zolder heringericht. De dakschilden zijn afgetimmerd en er is een verlaagd plafond aangebracht, voorzien van een hulpconstructie van plafondhangers op een onderslag.

Links: overhoeks aanzicht van de paardenstal (1918).

Rechts: overhoeks aanzicht van de paardenstal (1918) en een aangebouwd garage (1929).

De paardenstal met hooizolder is een bescheiden eenlaags gebouw met een mansardedak, waarvan de gevels zijn uitgevoerd in paarsrode baksteen in kruisverband. Het dak is gedekt met orangerode en gesmoorde muldenpannen. Oorspronkelijk had het gebouw alleen deuren en vensters in beide langshevels. In de oostelijke zijgevel bevinden zich een oorspronkelijke toegang (deur vernieuwd) en een sleufvenster, beide voorzien van een hoekige ontlastingsboog. Daarnaast bevindt zich nog een tweelichtkozijn met vierruitsramen. Het oorspronkelijke hooiluik in de kap wordt overkapt door een iets uitkragend lessenaardakje. In de rechterzijgevel – nu grotendeels schuilgaand achter een garage (1929) – bevindt zich een dichtgemetselde rondboogdeur, voorzien van een spiegelklampdeur met een halfronde bovenlicht. De vensteropeningen in de voorgevel zijn secundair toegevoegd, te oordelen naar de gepleisterde negen.

Inwendig is op de begane grond sprake van een ongedeelde open ruimte, voorzien van een enkelvoudige balklaag. De wanden zijn gepleisterd, de balklaag betimmerd met smalle plafonddelen. De voormalige hooizolder is toegankelijk via een laddertrap. Op de zolder zijn de kopgevel en hoge borstweringen in schoon metselwerk uitgevoerd. In de langshevel is een sparing in de borstwering herkenbaar, behorend bij het oorspronkelijke hooiluik. Het hooiluik is gevat onder een lessenaardak. De kapconstructie valt nauwelijks te overzien door de betimmeringen uit de jaren zestig. De draagconstructie bestaat uit een enkelvoudig spant, flieerringen, nokbalk en sporen. In de jaren zestig is de zolder afgetimmerd met een plafond. Hier toe zijn plafondhangers in de constructie toegevoegd, ondersteund door een onderslagconstructie in het midden. Verder is alleen plaatmateriaal gebruikt.

Links: een binnenaanzicht van de rondboogvormige toegang in de westelijke langsgevel van de paardenstal, die een spiegelklampdeur en een bovenlicht bevat. Hij is dichtgezet.

Rechts: overzicht van de kapconstructie van de hooizolder op de paardenstal. De onderslagconstructie, plafondhangers en plafondplaten stammen uit het derde kwart van de 20ste eeuw.

In 1929 is een garage tegen de paardenstal aangebouwd, een eenlaags gebouwtje van 8,9 x 3 meter met een plat dak. Binnenmaats is de hoogte 3,10 meter. De zijgevel is een steens muur, opgetrokken uit machinale baksteen in kruisverband (22 cm). De achtergevel is een spouwmuur (30 cm), waarvan het buitenblad in halfsteensverband is uitgevoerd. Het platte dak is uitgevoerd in gewapend beton, waarin stalen balken (NP10) zijn opgenomen. De randen van het betonnen dak vormen de afsluiting van de gevel, voorzien van pleisterwerk met een groen granulaat. De voorgevel bevat een stel spiegelklampdeuren met een betimmering en bovenlicht.

De vloer bestaat uit beton, de wanden zijn gepleisterd en witgekalkt boven een zwarte plint. Het betonnen dak is gepleisterd en gewit.

5.6. Loods 4 (circa 1923)

Loods 4 dateert uit circa 1923. Hij stond aanvankelijk met de achterzijde tegen de perceelgrens van binnenterrein. Al tijdens of kort na de bouw van loods 4 kwam op het achterterrein een volgende loods tot stand: loods 5. De kap van loods 5 sluit door middel van een hulpconstructie aan op de kapconstructie van loods 4. Verder was het noodzakelijk om een doorrit door loods 4 te maken.

Secondair zijn kruisen in de spanten toegevoegd om meer stabiliteit te geven.

De voorgevel van loods 4 (westelijke langsgevel).

Links: loods 4 met de haaks aansluitende loods 5, gezien vanuit het zuidoosten.

Rechts: loods 4 met aansluitende kalkloods onder een flauw lessenaardak, gezien vanuit het noordoosten.

Loods 4 bestaat uit 6 traveeën van elk 3,7 meter (hart-op-hart). De vrije overspanning is 8,85 meter. De open voorzijde heeft een fors overstek op steekschoren. Op basis van de haaklassen in de gordingen valt te herleiden dat de constructie van links naar rechts (noord-zuid) is opgetrokken, dus vanaf de aansluiting op loods 3. Hij bestaat uit een begane grond en halfopen

zolder. Op de begane grond zijn geleidelijk aan magazijnen afgescheiden voor droge opslag van kwetsbare houtproducten, zoals fineer en hardboard. Deze ruimten hebben aan de binnenzijde een betimmering van kraaldelen (rechter magazijn), spaanplaat en gipsplaten (rechts naast de poort).

Het asymmetrische zadeldak is gedekt met gesmoorde muldenpannen. De beide langsegevels zijn voorzien van overstekken.

De beide kopgevels zijn ingevuld met stijl- en regelwerk, voorzien van verticale delen in drie niveaus. Deze horizontale verdeling sluiten aan op de opbouw van de constructie (gebint met tussen- en dekbalk en geveltop). De achtergevel heeft een betimmering van verticaal beschot, waarvan de horizontale tweedeling aansluit op die van de zijgevels. De voorgevel was aanvankelijk geheel open. De begane grond is dichtgezet met magazijndeuren, passend bij de afzonderlijke magazijnen.

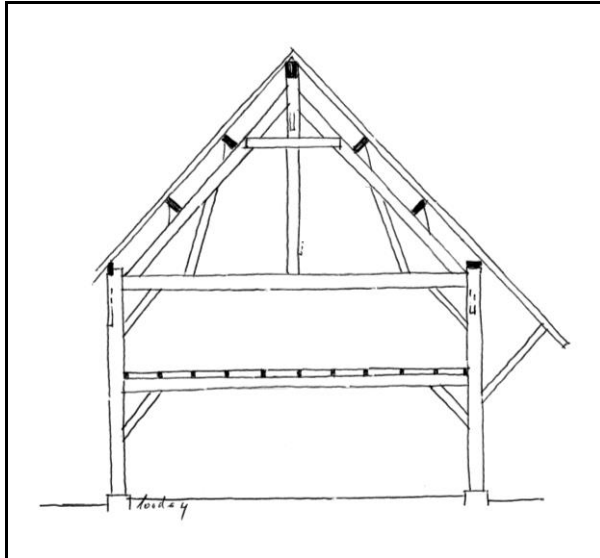

Links: één van de gebintstijlen van loods 4, bestaande uit drie doorgetimmerde planken. De tussenbalk is ingeklemd tussen de buitenste planken, gekoppeld door een schroefbout, volgplaat en moer.

Rechts: het bovenste deel van één van de gebintstijlen van loods 4, bestaande uit de twee buitenste planken. De dekbalk rust op een korte klos tussen de buitenste planken, terwijl hij geborgd is door middel van schroefbout, volgplaat en moer.

De constructie bestaat uit gebinten met tussenbalken en dekbalken. Elke gebintstijl bestaat uit gekoppelde planken. Op de begane grond zijn dat drie doortimmerde planken. De tussenbalk rust op de middelste plank. Een schroefbout, volgplaat en moer zorgen daar voor de verbinding. Boven de tussenbalk ontbreekt de middenplank, zodat alleen de twee buitenste planken doorlopen. Ten behoeve van de oplegging van de dekbalk is tussen beide planken een klos getimmerd. De verbinding van de dekbalk op de planken van de stijl bestaat uit een schroefbout, volgplaat en moer. De langskoppelbalken op de gebinten afgeschoord.

De kapconstructie bestaat hangwerkspanten, waarvan de hangstijlen met een pen-gatverbindingen aansluiten op de dekbalken. De spantbenen sluiten aan met pen-gatverbindingen op de dekbalk en hangstijl. Verder zijn er kreupel stijlen toegepast. De koppelbalk is dubbel uitgevoerd. Het grote overstek van de voorgevel rust op steekschoren. Het langsverband is zeer minimaal. Alleen de gebintstijlen en de nokbalk zijn afgeschoord. De diagonale latten tussen de spanten lijken secundair.

Schematische weergave van de draagconstructie van loods 4, bewerkte veldschets van 6 maart 2023. De tekening is niet op schaal, niet alle verbindingen waren zichtbaar.

Overzicht van de kapconstructie van loods 4.

Overzichten van de nok van loods 4. Op de foto zijn de dubbele koppelbalk en de afgeschoorde nokbalk herkenbaar.

Links: de hulpconstructie bij de aansluiting van de kap van loods 5 op de kap van loods 4, gezien vanuit loods 5.

Rechts: de hulpconstructie bij de aansluiting van de kap van loods 5 op de kap van loods 4, gezien vanuit de zolderruimte van loods 4.

Links: de doorrit door loods 4. De magazijnen op de begane grond hebben gesloten wanden, bestaande uit een tussenstijl, regels en verticaal beschoot.

Rechts: één van de magazijnen op de begane grond met een betimmering van kraaldelen. Hier werd onder meer houtfineer opgeslagen, dat goed droog moet worden opgeslagen.

5.7. Loods 5 (1924)

Loods 5 is vermoedelijk in 1924 gebouwd, haaks aangesloten op de iets oudere loods 4 (gebouwd tussen circa 1923). De geïmproviseerde aansluiting op de kap van loods 4 maakt duidelijk dat deze loods van jongere datum is.

Anders dan op de bouwtekening staat aangegeven, werd de loods met zijn achtergevel schuin tegen een oude perceelsgrens geplaatst. De toegang bestaat uit een doorrit in loods 4, de verbinding tussen het binnenterrein en achterterrein van de houthandel. Eén van de spantbenen is secundair verplaatst om een betere doorgang via de doorrit mogelijk te maken.

Tegen de open zijde staat een open overkapping, vermoedelijk uit de late 20ste eeuw.

Deze halfopen loods bestaat uit 9 traveeën van 4,3 meter hart-op-hart. De vrije overspanning van de gebinten is 9,30 meter. Op basis van de lussen in de gordingen valt te concluderen dat de loods van achter naar voor gebouwd is, waarbij dus eerst het achterste spant is opgetrokken. Dat is opmerkelijk, omdat de aansluiting op loods 4 als laatste moet worden uitgevoerd. Mogelijk verklaart dat ook de enigszins geïmproviseerde aansluiting tussen beide loodsen. Loods 5 bestaat uit een begane grond met een open kap.

Het zadeldak is gedekt met gesmoorde muldenpannen. Zowel de beide kopgevels als de beide langshevels zijn voorzien van overstekken.

Links: de achtergevel van loods 5, die oorspronkelijk tegen de perceelsgrens stond.

Rechts: de voorzijde van loods 5. Dit is de open zijde van de loods. Hiertegen staat een open overkapping uit de 20ste eeuw.

Links: de westelijke kopgevel van loods 5.

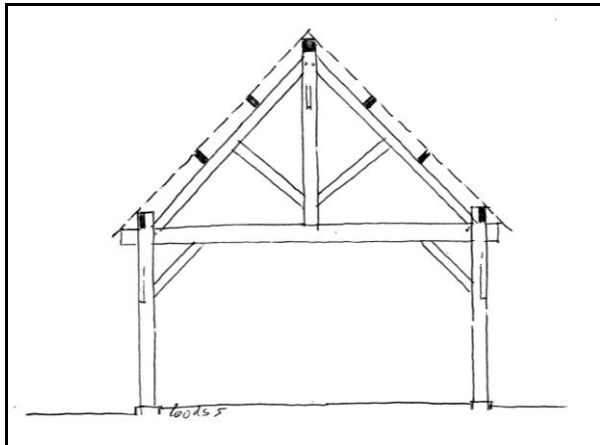
Rechts: de overkapping tegen de open zijde van loods 5.

Loods 5 is een halfopen loods. De voorgevel is geheel open, de oostelijke kopgevel heeft alleen een gesloten geveltop van verticale delen op regelwerk. De achterwand (zuidelijke

langswand) bestaat uit stijl- en regelwerk met verticaal beschot. Ongeveer halverwege is een horizontale naad herkenbaar.

De constructie bestaat uit tien dekbalkgebinten op bakstenen poeren, waarvan de gebintstijlen elk zijn samengesteld uit drie geheel doorspijkerde planken (20 x 7½ cm). Steeds is de middelste plank ingekort om de dekbalk in te schuiven. De verbinding bestaat uit een schroefbout met een zeszijdige moer. De gebinten zijn voorzien van korbeels (schoren). Ook de langskoppelplaten zijn afgeschoord (windschoren).

De kapconstructie bestaat uit hangwerkspanten, waarvan de hangstijlen zijn gekoppeld aan de dekbalken. Steekschoren ondersteunen de spantbenen. De spantbenen zijn aan onder- en bovenzijde gekoppeld met pengatverbindingen en toognagels. Alle schoren zijn aan onder- en bovenzijde genageld. De gordingen rusten op klossen. De muldenpannen hangen aan de panlatten.

Schematische weergave van de draagconstructie van loods 5, bewerkte veldschets van 6 maart 2023. De tekening is niet op schaal, niet alle verbindingen waren zichtbaar.

Links: overzicht van de kapconstructie van loods 5.

Rechts: één van de gebintstijlen met de aansluiting van de afgeschoorde, overstekende dekbalk. De langskoppelbalk heeft windschoren.

De hulpconstructie bij de aansluiting van de kap van loods 5 op de kap van loods 4.

5.8. Stalen loods 6 (1930)

De stalen loods op het achterterrein dateert uit 1930. Er is sprake van een standaardloods van de firma A. Doyen et fils uit Haren-Nord (bij Brussel): een '*Hangar agricole économique: type 6 spécial de 42 metres*'. De bestelling was genummerd 'plan 3002, commande 2468'. Uit de tekst op de aanvraag⁴ valt te achterhalen dat de funderingen door een plaatselijke aannemer moesten worden aangelegd. De monteurs van de firma A. Doyen zorgden vervolgens voor de montage van de loods uit geprefabriceerde constructiedelen. Op de gordingen waren asbest golfplaten bevestigd, die in vermoedelijk 2012 zijn verwijderd.⁵ Sindsdien staat de constructie in weer en wind.

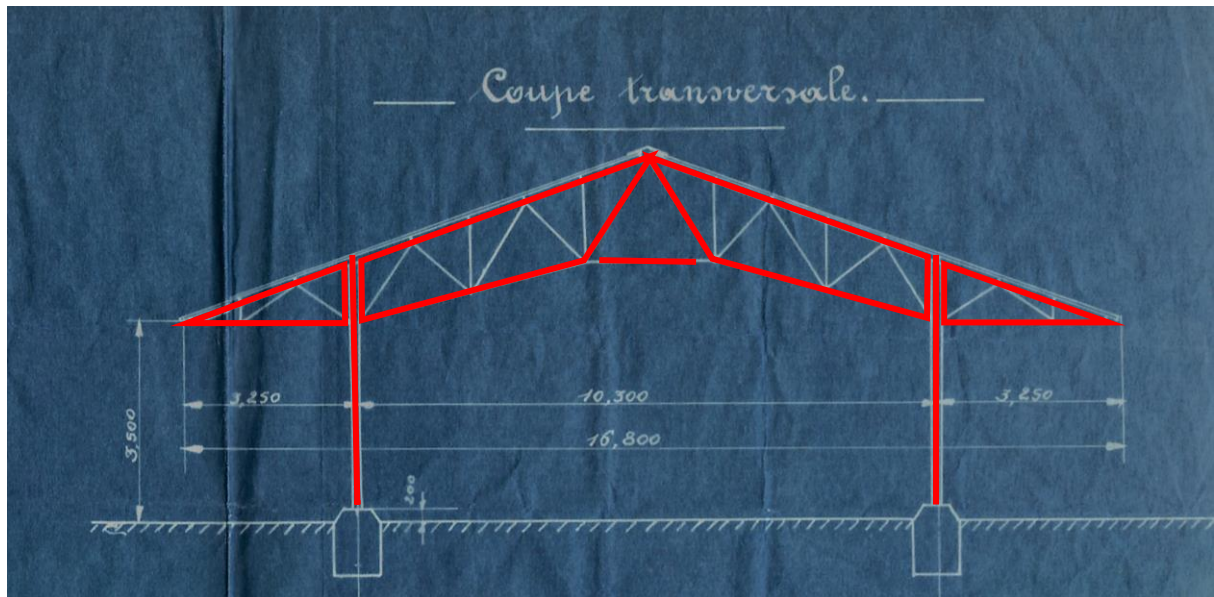
Overzicht van de stalen loods na verwijdering van de asbest golfplaten. Deze platen zijn verwijderd omstreeks 2012.

De constructie bestaat uit 8 travéeën van 5 meter en overstekken van 1 meter op de kopeinden. De vrije overspanning van de spanten is 10,3 meter, de uitkragende overstekken aan weerszijden bedragen 3,25 meter. Drie travéeën hebben in het dakvlak kruislingse windverbanden. De geprefabriceerde onderdelen van de constructie zijn herkenbaar aan de klinknagelverbindingen. Ze werden ter plekke met schroefbouten en moeren op de stijlen en aan elkaar bevestigd. Daaruit valt te herkennen dat de spanten uit twee delen zijn samengesteld, de overstekken elk uit één deel. De geprefabriceerde delen bestaan uit L-profielen en uit dubbele L-profielen, alle gekoppeld door middel van schetsplaten (en klinknagels).

Ongetwijfeld werden de spanten per stuk liggend gemonteerd, daarna in zijn geheel overeind getrokken (de eerste waarschijnlijk via een bok), waarbij de stijlen op de voeten zijn gemonteerd. Alle windschoren, gordingen op L-profieltjes en diagonalen in de dakvlakken zijn geschroefd. Waar nodig zijn de kopeinden voorzien van geklinknagelde schetsplaatjes.

⁴ Tekst op de tekening van de bouwaanvraag (HCL, nr. 16-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1930/07: '*Les fondations peuvent être faites en maçonnerie ou ciment ou béton. Le scellement de boules d'ancrage se fait au ciment, il est à charge du client et doit être fait en présence de nos ouvriers monteurs dis que la charpente est montée. Nous déclinons toute responsabilité sur la stabilité de la construction si les boulons ne sont pas scellés dès que le hangar est monté.*'

⁵ www.topotijdreis.nl: op de luchtfoto van 2012 heeft de ijzeren loods nog zijn dakdekking, op die van 2013 niet meer.

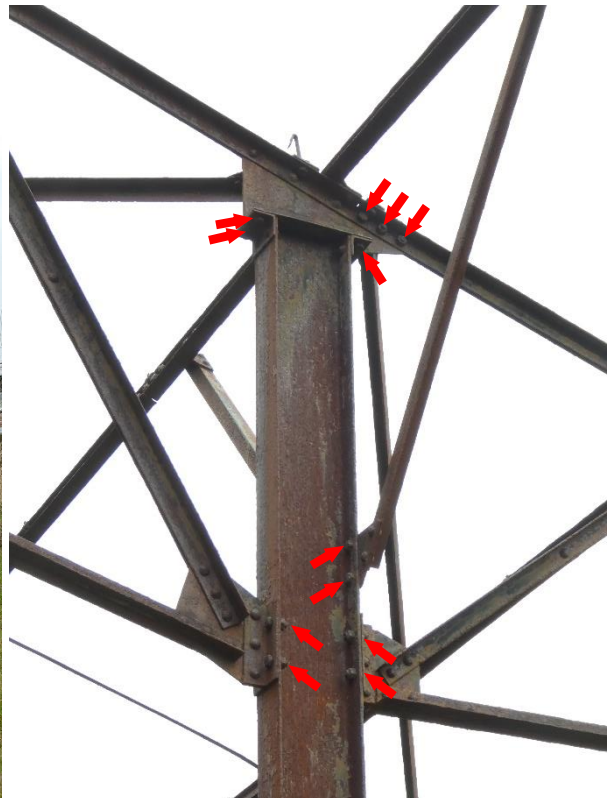
Doorsnede van een spant, volgens de bouwaanvraag van de firma A. Doyen in 1930 (RHCL, nr. 16-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen, nr. 1930/07). De samenstelling van de spanten uit de geprefabriceerde onderdelen.

Overzicht van de stalen loods na verwijdering van de asbest golfplaten.

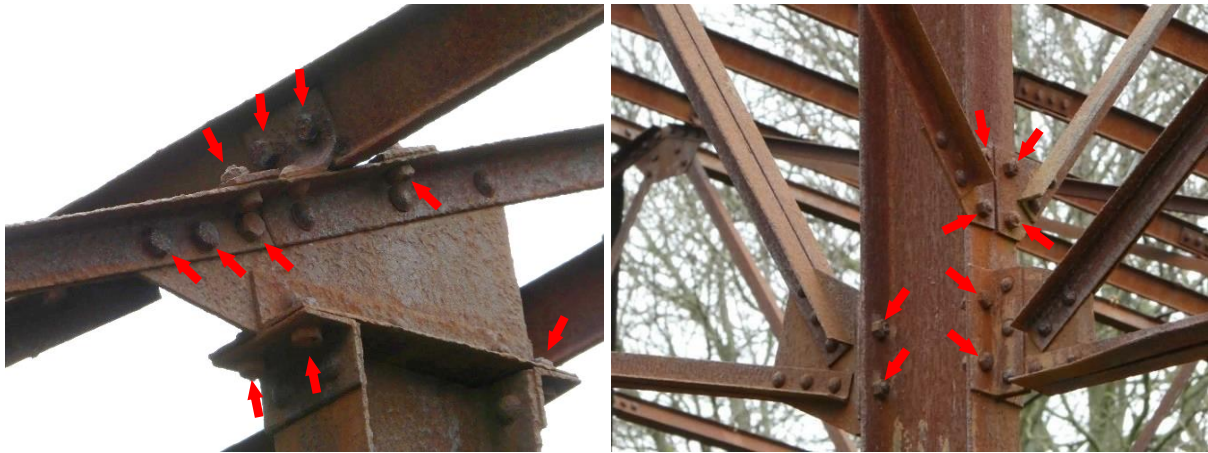

Deeloverzicht van de stalen loods na verwijdering van de asbest golfplaten.

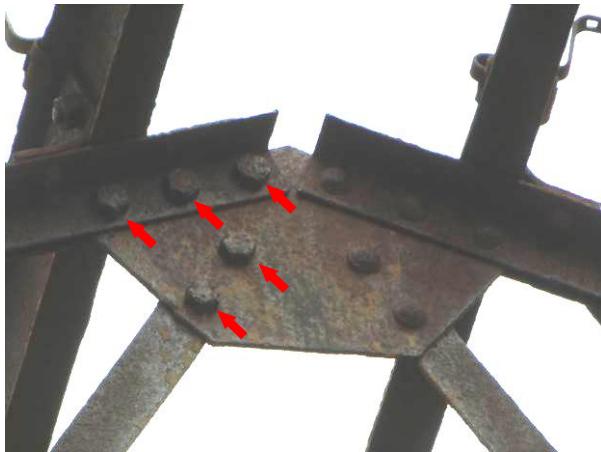
Links: het afgeschoorde kopsant van de stalen loods.

Rechts: één van de stijlen van de stalen loods. De geprefabriceerde onderdelen zijn vastgezet met klinknagels. Ter plekke zijn schroefbouten met moeren gebruikt. De schroefbouten zijn op deze foto aangeduid met pijltjes.

Links: de schetsplaat op één van de stijlen van de stalen loods. Dit is een knooppunt in de montage, herkenbaar aan de schroefbouten en moeren (pijltjes).

Rechts: onderaansluiting van een spant en overstek op een stijl. Vlak daarboven sluiten de windschoren aan. Op de kopeinden van de windschoren zijn schetsplaten geklinknageld. De schetsplaten zijn op de stijl vastgezet met schroefbouten en moeren (pijltjes).

Schetsplaat in de nok van een spant. Hij is onderdeel van het rechterdeel van het spant. Het linkerdeel van het spant is in het werk gemonteerd met schroefbouten (pijltjes).

Links: de gordingen zijn vastgezet op L-profielen die met klinknagels op de spanten en overstekken zijn vastgezet. De gordingen zijn met schroefbouten en moeren bevestigd. Op de onderste gordingen zijn beugels herkenbaar voor een aangehangen goot.

Rechts: betonnen voet onder één van de stijlen. De stalen voet is door middel van klinknagels vastgezet. De voeten zijn met schroefbouten vastgezet.

6. Waardestelling

6.1. Samenvatting

Het complex van de houthandel Franck bestaat uit een samenhangende reeks halfopen houten houtloodsen met overkragende zadeldaken op een terrein binnen het bouwblok tussen de Willemstraat en Oude Kerkstraat. Ter weerszijden van de entree tot het terrein liggen twee woningen van de familie Franck, Willemstraat 64 (1914) en Willemstraat 66 (1927).

De eerste loods dateert uit 1914 (loods 1). Een tweede loods is gebouwd in 1915 (loods 2). Hiervoor is een oude loods aan het Kerkhof – de voorgaande vestigingslocatie van de houthandel Franck – gedemonteerd en herplaatst. De oorspronkelijke loods stamde uit 1902. Vervolgens zijn nog twee loodsen gebouwd (loods 3 en 4), respectievelijk in 1916 en circa 1923. Deze vier loodsen stonden in een carrévorm op het westelijke deel van het terrein: het binnen-terrein.

In 1924 is een eerste houten loods op het oostelijke terrein geplaatst, het achterterrein. Dit is loods 5. Opmerkelijk is de toevoeging van een stalen loods op het achterterrein in 1930, een standaardloods voor agrarisch gebruik van de Belgische firma A. Doyen uit Haren (Brussel). Op dat moment was een stalen loods kennelijk goedkoper dan een houten loods.

Nadien hebben voornamelijk aanpassingen plaatsgevonden binnen de bestaande loodsen, deels vanwege veranderend gebruik en deels als onderhoud. De enige substantiële uitbreiding was nog de kalkloods in de jaren zestig.

6.2. Houthandel - Tussenhandel

Naar verluidt verhandelde de firma Franck in de late 19de eeuw voornamelijk regionaal hout, zo staat vermeld in het geschiedkundig overzicht in 2010. Dat zou betekenen dat er zaagininstallaties aanwezig waren op de oude locatie aan het Kerkhof in Heerlen, pal naast de Pancratiuskerk. Op de nieuwe locatie was dat niet meer het geval.

Reeds in de 19de eeuw werd hout massaal geïmporteerd uit de Scandinavische en Baltische landen, vooral via de houthavens van Amsterdam. Vermoedelijk was dit voornamelijk gekantrecht naalddhout. Het zagen en schaven geschiedde in de regio Amsterdam- Zaandam. Ook in de provincie Groningen werd in die periode veel hout uit de Scandinavische en Baltische landen geïmporteerd. In die provincie bevonden zich diverse grote zagerijen. Aan het einde van de 19de eeuw werd – in plaats van gekantrecht hout – steeds vaker gezaagd en/of geschaafd hout geïmporteerd. Dat geschiedde eveneens via de havens van Amsterdam en Zaandam. Vanuit Amsterdam, Zaandam en in veel mindere mate de provincie Groningen werd (gezaagd) hout getransporteerd naar de tussenhandel in den lande, vooral per trein. Bij de tussenhandelaars werd het hout alleen nog op lengte gezaagd. In alle sterk groeiende steden waren dergelijke tussenhandelaars aanwezig.

De firma Franck aan de Willemstraat te Heerlen was een van deze tussenhandelaars. Veel tussenhandelaars hadden een directe band met een importeur. Mogelijk had de houthandel Franck een band met de nog steeds bestaande houthandel KUHNS uit Amsterdam. Op één van de balken in loods 1 is het stempel van deze maatschappij gevonden. De firma Franck handelde overigens niet alleen in hout, maar ook houtproducten zoals fineer, multiplex en dergelijke. En ook andere bouwmaterialen waren verkrijgbaar, waaronder kalk, spijkers en schroeven.

Het vrachtschip s.s. Farmsum op het IJ bij Amsterdam, september 1929 (Stadsarchief Amsterdam, nr. OSIM00004004165). Het schip is geladen met de grootste lading hout die tot dan toe in Nederland was aangebracht, namelijk 2067 tult (één tult is 4000 kg). Op het dek zijn de (gekantrechte) stammen herkenbaar. Dit hout moet gezaagd zijn Amsterdam of Zaandam.

De ms. 'Luise Horn' in de haven van Delfzijl in het begin van de 20ste eeuw (Groningen beeldbank, nr. 818_21654). Het schip is volgeladen met gekantrecht- of rondhout.

Transport van gezaagd hout per spoor in Nederland, foto van W. van de Poll uit 1933 (Nationaal Archief, NL-HaNA_2.24.14.02_0_189-0648). Het hout is op de kopeinden gestempeld met de naam ALAVO, vermoedelijk een verwijzing naar de Finse stad Alavus. Alavo is de Zweedse variant van de naam Alavus.

Opslagterrein met stapels gezaagde planken van houthandel Abraham van Stolk aan de Delfshavense Schie in Overschie, foto Andor von Barsy omstreeks 1926 (Stadsarchief Rotterdam, 4002 Collectie Havenbelangen, 1925-1985, nr. NL-RtSA_4002_FD-3124).

Het is moeilijk om een overzicht te verkrijgen van de tussenhandelaars in de eerste helft van de 20ste eeuw. In de Bond van Houthandelaren⁶ (gesticht in 1909) waren in 1930 250 leden aangesloten.⁷ In de krantenzoeksite ‘Delpher’ zijn voor de periode 1900-1939 talloze advertenties te vinden op de zoekterm ‘houthandel’ (meer dan 100.000 hits) en ‘houtloods’ (ruim 4000 hits). Van de houthandel Franck is een beperkt aantal advertenties verschenen voor timmerhout, oregon-pine, bonenstaken etc. Eenmalig werden een houtwagen en kalkkarren verkocht (december 1936). Verder zijn er advertenties van baever wall board (houtvezelplaat), waarvan Franck in Limburg een wederverkoper was.

Onderzoek naar bouwvergunningen voor houtloodsen leidde onmiddellijk naar Zaanstad, waarin de periode 1900-1940 ruim honderd aanvragen aanwezig zijn. Ook in Amsterdam, Dordrecht en de provincie Groningen zijn relatief veel houtloodsen geweest. In vele andere steden is slechts een beperkt aantal voorbeelden gevonden. De beeldbank van de RCE levert een zeer beperkt aantal ‘hits’, waaronder enkele houtloodsen bij (zaag)-molens en buitenplaatsen, een timmerloods in De Lier en de houthandel Van Versseveld te Leerdam.

Ondanks de grote hoeveelheid gegevens, zijn er nauwelijks samenhangende conclusies te trekken. Houtloodsen komen in vele vormen en maten voor, de constructies zijn eenvoudig en tamelijk divers. Ook zijn geen regionale types te onderkennen. Nagenoeg alle houtloodsen zijn in hout geconstrueerd, zowel voor wat betreft de draagconstructie als de wanden. Bijna alle loodsen zijn aan tenminste één zijde open, opdat het gelagerde hout optimaal kan ventileren. De kappen zijn onbeschoten, eveneens om de ventilatie te bevorderen. Overstekken beschermen het gelagerde hout tegen regen en zonneschijn. Via streetview van Google zijn de locaties van de gevonden loodsen opgezocht. Daaruit valt te concluderen dat veel van de

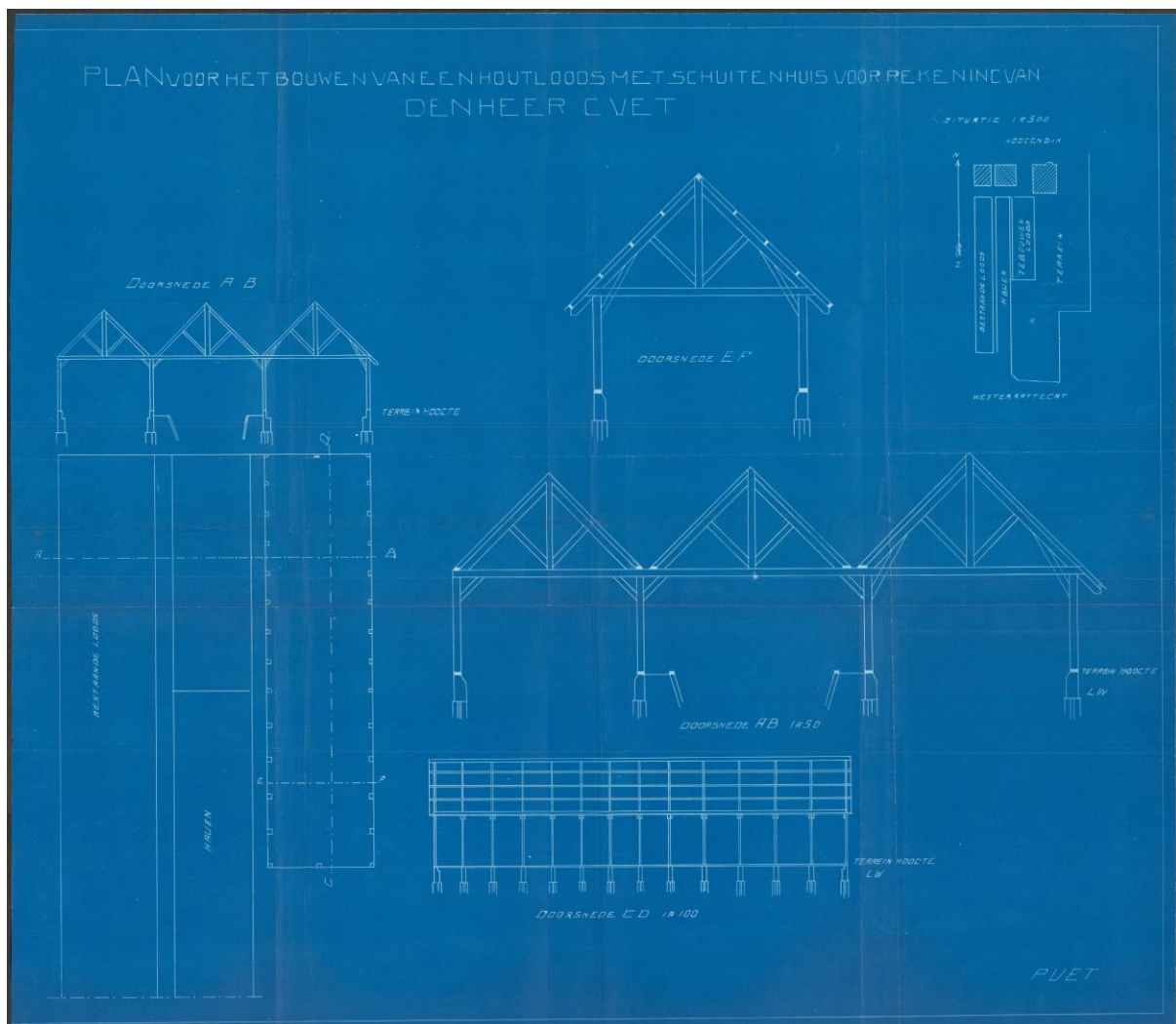
⁶ Nu VVNH - Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen.

⁷ Stenvert 2013, pag. 59

loodsen zijn verdwenen. Slechts incidenteel is een loods opgenomen in een herbestemmingsproject.

Houtopslagplaatsen van A. van Stolk & Zonen aan de Rotterdamse Schie omstreeks 1900 (Stadsarchief Rotterdam, 4080 Prenten en tekeningen, 1550-2000, nr. NL-RtSA_4080_XIV-365).

Plan voor het bouwen van een houtloods met schuitenhuis voor rekening van Den Heer C. Vet, gelegen aan de Hoogendijk 51R te Zaandam in 1922 (Gemeentearchief Zaanstad, OA-200 Bouwvergunningen Zaanstad, nr. NL-ZdGAZ_OA-0200_3249).

Grote houtloods van de firma van der Bijl, Gillis van Ledenberchstraat 76-78 te Amsterdam (Stadsarchief Amsterdam, nr. 010122011398).

De herbestemde 19de-eeuwse houtloodsen aan de Albert Joachimikade in Goes (foto december 2020).⁸

⁸ Zie hiervoor: Nijhof 1994.

6.3. Waardestelling

Bij de toekenning van cultuurhistorische waarde aan het ensemble en de gebouwen is gebruik gemaakt van de systematiek van de 'Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek' uit 2009, uitgaande van een classificatie in drie categorieën: hoge-, positieve en indifferente monumentwaarden. Deze classificatie geeft aan hoe belangrijk de verschillende onderdelen en aspecten zijn voor de leesbaarheid van de geschiedenis van het ensemble en de gebouwen.

- Hoge monumentwaarden: deze onderdelen/ aspecten zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object/ ensemble ('afleesbaarheid van het verhaal van het terrein of gebouw').
- Positieve monumentwaarden: deze onderdelen/ aspecten zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object/ ensemble.
- Indifferente monumentwaarden: deze onderdelen/ aspecten zijn van relatief weinig of geen belang voor de structuur en/of betekenis van het object/ ensemble.

Cultuurhistorische waarden

Het terrein en de loodsen van de houthandel Franck zijn een representatief en gaaf voorbeeld van een bedrijfsterrein van een lokaal houthandelaar in de eerste helft van de 20ste eeuw. Dergelijke houthandelaars bestonden in talloze binnensteden van Nederland, naar alle waarschijnlijkheid meer dan 250. Het overgrote merendeel van deze terreinen (met bebouwing) in steden is verdwenen of leeggesloopt voor woningbouw. Dat laatste heeft sterk te maken met de verandering van de omgeving, dit soort terreinen was aanvankelijk nagenoeg steeds aan de rand van de stad gelegen maar door verstedelijking midden in de stad geraakt.

Als kenmerkend voorbeeld van deze bedrijfsvorm worden aan het terrein en de loodsen van de firma Franck hoge waarden toegekend.

Stedebouwkundige waarden

Het bedrijfsterrein ligt op een binnenterrein van een bouwblok, geheel omgeven door woonbebouwing. Deze situatie is al kort na de bouw ontstaan. Sterker nog, de verkoop van een aantal percelen aan de Willemstraat door de firma Franck heeft deze positie alleen nog versterkt. Het bedrijfsterrein is toegankelijk via een toerit, gelegen tussen twee woningen van de familie Franck (Willemstraat 64 en 66).

De loodsen 1, 2, 3 en 4 liggen in een carrévorm rond een binnenplaats en vormen op die wijze een duidelijk samenhangend ensemble (los van de omringende bebouwing), hetgeen kenmerkend is voor bedrijfsbebouwing op een binnenterrein. Hieraan worden hoge waarden toegekend. De ontsluiting via een toerit tussen de woningen is eveneens kenmerkend voor dit soort bedrijven. De overkapping tussen de loodsen 2 en 3 heeft vanuit stedebouwkundig oogpunt indifferente monumentwaarden, aangezien hij de kenmerkende open voorzijde van loods 2 maskeert en aan het oog onttrekt. Ook de oorspronkelijk zelfstandige bouwmassa's van de loodsen 2 en 3 zijn minder duidelijk afgetekend door de tussenvoeging van deze overkapping.

De loodsen 5 en 6 liggen op een achterterrein, enigszins achteraf en enigszins buiten het ensemble. Deze loodsen hebben vanuit stedebouwkundig oogpunt minder waarden.

De toevoegingen van na de Tweede Wereldoorlog (kalkloods en de beide luifels) hebben geen bijzondere betekenis in het complex, het zijn (ondergeschikte) invullingen op open plaatsen op het terrein. Deze onderdelen hebben indifferente monumentwaarden.

Bouwhistorische waarden

De loodsen zijn eenvoudig van opzet en uitvoering. Steeds is sprake van eenvoudige houtconstructie van gebinten en hangwerk-spanten. De wanden zijn uitgevoerd met verticaal beschot op een stijl- en regelwerk, respectievelijk open. Overstekken beschermen tegen regenslag en zonneschijn.

Loods 1 is constructief het meest interessant en heeft op die gronden hoge monumentwaarden, vanwege het complexe hangwerk in combinatie met kreupele stijlen waarvan de hangstijl steeds is gekoppeld aan zowel de tussenbalk als de dekbalk van een etagegebint. Dat maakt een forse vrije overspanning mogelijk (11,3 meter). De constructie is daarnaast ook opvallend licht van uitvoering.

Loods 2 is de oudste loods in het ensemble (1902), overgeplaatst vanuit de voormalige locatie van de houthandel aan het Kerkhof. De overplaatsing is herleidbaar aan de twee systemen van telmerken, beter paringsmerken en telmerken. De constructie is veel klassieker door de combinatie van een etagegebint en een hangwerk. De leesbaarheid van deze verplaatsing draagt bij aan de bouwhistorische waarden van deze loods.

De overkapping tussen loods 2 en 3 heeft nauwelijks zelfstandige waarde als constructie, hij doet zelfs afbreuk aan de beide flankerende loodsen (loodsen 2 en 3). Daarom worden indifferente waarden toegekend.

Loods 3 is een kenmerkend voorbeeld van een halfopen loods met enkelvoudige gebinten met eenvoudige hangwerkspanten. Deze loods heeft vooral waarden als onderdeel van het ensemble.

Loods 4 is een kenmerkend voorbeeld van een halfopen loods met etagegebinten en hangwerkconstructie. Bijzonder zijn de stijlen van de gebinten, die bestaan uit drie vernagelde planken. Verdere besparing is verkregen door de middelste plank deels te laten vervallen. Hij is alleen toegepast, waar de koppeling van de buitenste planken noodzakelijk was. De waarden van deze loods liggen in de bijzondere uitvoering van de gebinten en als onderdeel van het ensemble.

Loods 5 is een eenvoudiger uitvoering van loods 4. Deze heeft positieve monumentwaarden, vanwege de kenmerkende constructie van gebinten en hangwerken. De stijlen bestaan over de volle hoogte uit vernagelde planken.

Loods 6 of de stalen loods is een standaard fabrieksproduct uit de agrarische sector, een standaardloods van de Belgische firma Doyen. Vanuit constructief oogpunt interessant zijn de afleesbare verschillen tussen de geprefabriceerde onderdelen (voorzien van klinknagels) en de ter plaatse gemonteerde onderdelen (voorzien van bouten met moeren). Voor deze houthandel is deze stalen loods atypisch, aangezien er verder alleen houten loodsen – gebouwd in het eigen handelsmateriaal – zijn toegepast.

De paardenstal en garage zijn een onmisbaar onderdeel voor het bedrijf uit de vroege 20ste eeuw, maar de beide gebouwen hebben een weinig bijzondere opzet, architectuur en constructie.

Gaafheid en zeldzaamheid

Alle genoemde loodsen zijn opvallend gaaf en compleet in hun eerste opzet, afgezien van enkele dichtzettingen van gevelwanden en de inpassing van de overkapping tussen de loodsen 2 en 3 (1922). Deze overkapping verstoort de eigenstandigheid van afzonderlijke loodsen 2 en 3, maskeert de kenmerkende open zijde van loods 2 en vormt een aantasting van de constructie van beide loodsen. De verdere toevoegingen in de loodsen zijn van ondergeschikt karakter. In de loop der tijd hebben diverse herstellingen plaatsgevonden, nu nog redelijk ondergeschikt aan de oorspronkelijke opzet en uitvoering van de gebouwen. Gelet op het geconstateerde achterstallig onderhoud, zijn nog wel veel herstellingen te verwachten. De ijzeren loods heeft zijn dakdekking verloren.

Op basis van het tot nu toe verrichte onderzoek naar veegerlijkbare complexen, valt de zeldzaamheid van het complex – een ensemble van houtloodsen voor de houthandel – als hoog in te schatten. Een onderzoek in 1994 in Zaanstad – de ‘houtregio’ van Nederland – kwam tot soortgelijke conclusies. En ook in Groningen lijkt het merendeel van deze complexen verdwenen. Veel van dergelijke bedrijfscomplexen voor de tussenhandel zijn bij ‘inbreidingen’

of stedelijke verdichting voor woningbouw verdwenen. Wel zijn er nog diverse voorbeelden van individuele houtloodsen te vinden, maar vooral in combinatie met zaagmolens. Houtloodsen van tussenhandelaars uit de 19de en 20ste eeuw zijn veel zeldzamer. Herbestemde exemplaren zijn nog veel zeldzamer.

	<i>Cultuurhistorische waarde</i>	<i>Stedenbouwkundige-/ensemble waarde</i>	<i>Bouwhistorische waarde</i>
Loods 1	hoog	hoog	hoog
Loods 2	hoog	hoog	hoog
Overkapping loods 2 en 3	indifferent	indifferent	indifferent
Loods 3	hoog	hoog	positief
Loods 4	hoog	hoog	positief
Loods 5	positief	indifferent	positief
Loods 6	positief	indifferent	positief
paardestal	positief	indifferent	indifferent
overige	indifferent	indifferent	indifferent

Luchtfoto van het terrein van de houthandel Franck in 2022 (www.topotijdreis.nl). Ingetekend zijn het binnenterrein (1913) en het achterterrein (1916). De woningen zijn geen onderdeel van het onderzoek.

	Hoge monumentwaarden
	Positieve monumentwaarden
	Indifferente monumentwaarden

7. Gebruikte literatuur en bronnen

Literatuur

- L. Franck, 'Franck en Heerlen', in: *Hart van Heerlen*, 3de jaargang 2010, pag. 2-19.
- P. Nijhof & E. Schulte, m.m.v. H.J. Bemelmans en J.A. van der Hoeve, *Herbestemming industrieel erfgoed in Nederland*, Zutphen 1994.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorisch Onderzoek, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst, *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed*, Den Haag 2009.
- R. Stenvert, *Kerkkappen in Nederland 1800-1970*, Zwolle 2013.
- S. de Jong, 'Houtloodsen', in: *Op Stoom/ Anno 1961*, nummer 17-130, juni 1994 (digitaal nieuw gepubliceerd: <https://www.zaans-industrieel-erfgoed.nl/>)

Bronnen

- www.delpher.nl
- Gemeentearchief Zaanstad, OA-0200: Bouwvergunningen Zaandam
- Groninger Archieven, beeldbank
- Historisch Centrum Limburg, locatie Heerlen (HCL), 328-P01
- HCL, 016-NT3 Bouwdossiers gemeente Heerlen
- HCL, Inventaris van de archieven van de Gemeente Heerlen, 1913-1918, 3.2.80 Rubriek 92: woningwet, 3909 Dossier betreffende vergunning J. Franck voor het bouwen van paardestal aan de Willemstraat
- www.house-of-cards.nl/
- Kadaster
- <https://www.kuhntimber.com/>
- Nationaal archief
- RCE beeldbank
- Stadsarchief Amsterdam
- Stadsarchief Rotterdam
- www.topotijdreis.nl
- <https://warsage.nl/emmaplein/>

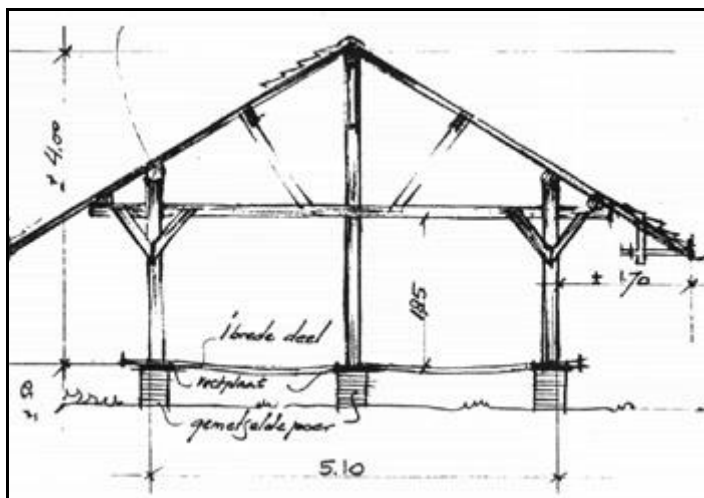
8. Bijlage: Houtloodsen in de Zaanstreek

Deze bijlage is ontleend aan het artikel 'houtloodsen' door S. de Jong in het tijdschrift 'Met Stoom' nummer 17 (juni 1994), gepubliceerd op: <https://www.zaans-industrieel-erfgoed.nl/>. Dit is een themanummer over houtloodsen in de Zaanstreek. Het relevante deel ervan is hieronder geciteerd.

Het gebruik en de bouw van houtloodsen

Het opslaan van het gezaagde hout in loodsen was oorspronkelijk een onderdeel van het productieproces. Nadat de gekapte stammen (balken) voldoende en gedurende een flinke periode in het water hadden gelegen, werden deze in de molens nat gezaagd. Het verblijf in het water - o.a. door het vervoer in vloten over de rivieren en het 'wachten' in de balkenhavens - was nodig om de groeisappen uit de vezels te spoelen en deze zoveel mogelijk door water te vervangen.

Dit maakte het hout duurzamer, d.w.z. minder kwetsbaar voor houtrot en minder aantrekkelijk voor houtvreter. Na het zagen tot platen en delen werd het hout in de houtloodsen gelegd om te drogen. Het drogen, tot winddroog, moest geleidelijk gebeuren. Tussen de delen werden latjes gelegd. Grotere maten hadden langere tijd nodig om de goede droogtegraad te bereiken. Vaak zien we dat in onvoldoende gedroogde balken lengte- of hartscheuren ontstaan, nadat ze tot gebinten of anderzijds zijn verwerkt. Het geleidelijke droogproces bevorderde het verhouten - het tot hout worden - van de celwanden, waardoor sterker hout ontstond dat minder werkte (uitzetten en krimpen).

*Doorsnede van een houtloods van Dekkers Houthandel in het Westzijderveld achter het station
Opmeting architect Aanstoot ±1970.*

De nabij de molens staande houtloodsen werden daartoe op een bepaalde manier gebouwd. De wind moest er overal vrij spel hebben. Soms werd het hout op rondhout op de grond gelegd. Maar meestal stapelde men geheel vrij boven het maaiveld op brede op de poeren gelegde onderslagbalken. Deze kwamen voor in dwarse richting onder de gebintstijlen (de houtstapeling was dan in de lengterichting). Meestal echter waren deze ondersteuning in de lengterichting gelegd (dwars stapelen).

De loodsen hadden grote overstekken. In de eerste plaats waren deze gemaakt om te voorkomen, dat het gezaagde hout teveel met het directe zonlicht in aanraking kwam. Daarom is bij sommige loodsen het overstek aan de zonzant vaak groter dan aan de niet-zonzant. Teveel felle zon kon het hout doen scheuren of krom trekken, doordat het plaatselijk te snel droogde. Ook dienden de overstekken om bescherming te bieden tegen de regen. Zoals in de Zaanse bouw gebruikelijk, werden deze loodsen opgebouwd met gebinten (de afstand ertussen vari-

eerde evenals de breedte) op gemetselde poeren en met langsverbanden in de onbeschoten kap. Vrijwel alle houtloodsen hadden een tot de nok doorlopende tussenstijl. Voor de bouw gebruikte men niet altijd gezaagd hout of bekantrechte balken. Soms was een houtloods opgebouwd uit gesloopte gebinten van een ouder gebouw. De dakhelling was in veel gevallen eigenlijk te gering voor dakpannen. Maar enige lekkage daardoor deerde het hout weinig. De oudste loodsen hadden in de meeste gevallen goten. De looppaden naar en langs de houtloodsen waren veelal bestrooid met witte schelpen.

Het uiterlijk

Soms werden houtloodsen voorzien van een lattenwand langs een lange zijde (regenkant). Deze wanden waren wegneembaar of draaibaar als deuren. De kopgevels werden gedicht, hetzij met delen hetzij met verticale latten met (lucht) openingen er tussen. Hoe de vorm van de oudste kopgevels eruit zag, weten we niet precies. Vermoedelijk waren ze rechthoekig afgewerkt en volgden de dakhelling. Waarschijnlijk is men - uit praktische overwegingen vanwege doorloop onder het overstek - er toe overgegaan hieraan een holle vorm te geven. Samen met de in de tweede helft van de 18de eeuw toegepaste in en uitzwenkende topgevel (brede klokvorm) ontstond zo het typische beeld van de Zaanse houtloodsen. In sommige gevallen, vooral bij de (ver) in het veld staande houtloodsen van (paltrok)molens, werd tegen een kopeind in een loods een (schaft)keet gebouwd.

Links: houtzaagmolen 'De Groene Jager' in 1868 gesloopt voor de aanleg van de spoorlijn Zaandam naar Uitgeest.

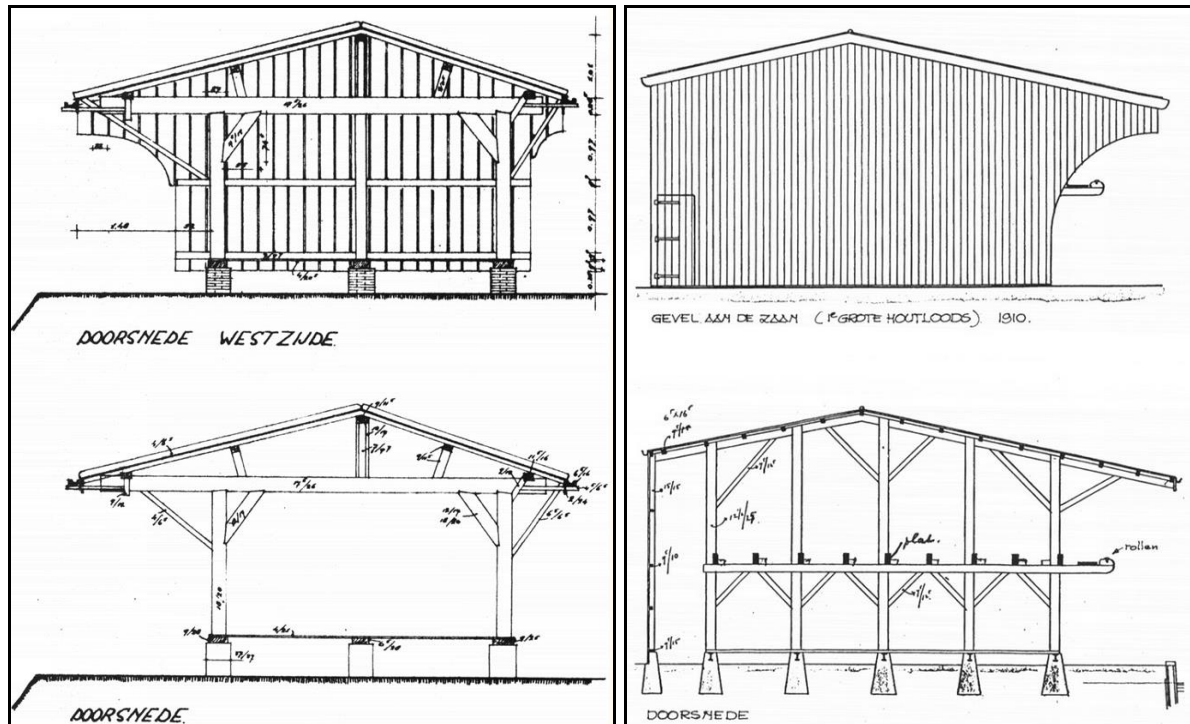
Rechts: houthandel van Wessum 'achter het spoor' omstreeks 1915.

De latere houtloodsen

Het uit andere landen ingevoerde, reeds gezaagde hout vereiste een andere opslag. Naast de mogelijkheid te sorteren op soort en maat, was de ligging nabij de haven ook hier van belang. In eerste instantie, in de 19de eeuw, ging het vervoer nog steeds over water. We zien dan ook vaak tussen twee houtloodsen een overkapte insteekhaven. Bovendien vereiste de opslag van dit handelshout ook veel grotere loodsoppervlakken. We herinneren ons nog goed de kortgeleden verdwenen grote houtloodsen van William Pont, sinds 1884 op het Eiland in Zaandam gevestigd. Deze loodsen hadden aan de kopeinden dezelfde vorm (zie: 'de Zaanse Handel en Nijverheid', uitgave 1983).

De spoorlijn van Amsterdam naar Alkmaar met de ernaast gelegen spoorsloot vormde sinds 1869 een abrupte scheiding tussen Zaandam en de in het Westzijderveld gelegen houtbedrijven. Mede door de komst van de stoommachine, in de tweede helft van de vorige eeuw, ontstond 'achter het station' een nog grotere concentratie van stoomhoutzagerijen, later aangevuld met schaverijen. Op andere plaatsen verdwenen deze successievelijk door stadsuitbreidingen. Na de Tweede Wereldoorlog werden de achter het station gelegen houtbedrijven,

maar ook degenen die aan de oostkant van de Zaan al meer dan een eeuw in bedrijf waren, verplaatst naar de nieuwe havens van Zaandam in de Achtersluispolder en naar elders. Zo zijn er slechts enkele houtzagerijen en houthandelaren nog op hun oorspronkelijke plaats aanwezig.

Links: doorsnede en gevel van een houtloods van de fa. Blees, nabij de splitsing van de spoorlijn naar Purmerend. Opmeting NOM 1943.

Rechts: eerste grote houtloods bij de firma Konijnenburg (1910),

